

Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı

Ahmet KÖÇ*

Öz

Doğu ve güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer gruplarından olan Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya dağıldıkları bilinmektedir. Nüfus bakımından Anadolu'da birçok şehirden daha kalabalık olan Bozulus Türkmenleri Ankara, Aydın ve Karaman bölgelerine gelerek buralarda yaşamaya başlamışlardı. Bozulus'a bağlı diğer Türkmen aşiretleri gibi, Tabanlı aşireti de kendisine Ankara civarındaki verimli arazileri seçmişti. Tabanlı Türkmenleri Ankara sahasında oturmaya başlayınca Osmanlı Devleti onları çeşitli vergilerle yükümlü kılmış ve konar-göçerler de buna göre bir sosyal hayat oluşturmuşlardı. Bu çalışmada, Tabanlı aşiretinin yükümlülüklerinden hareketle onların sosyal düzenleri, mukataaları, devlete olan hizmetlerinden bahsedilecektir.

Konar-göçer Tabanlı Türkmenleri ifade edilen bu yükümlülüklerini yerine getirirken bir takım sorunlarla karşılaşmışlardı. Osmanlı Devleti'nin Türkmenlerle ilgili politikaları ve Tabanlı Türkmenlerinin Ankara bölgesinde karşılaştıkları sorunlar, konar-göçerleri eşkiyâlık olaylarına yöneltmişti. Türkmenleri eşkiyâlık olaylarına götüren sebeplerin ne olduğu sorusu, Anadolu'daki diğer olayların da kaynağını oluşturduğu için önemlidir. Öte yandan Anadolu'da Türkmenler tarafından sürekli hale getirilen eşkiyâlık olayları sırasında Tabanlı Türkmen aşiretine mensup bazı gruplar, Ankara'dan kalkarak Batı Anadolu'ya göç etmişlerdi. Osmanlı Devleti bir taraftan göç eden bu grupları geri getirmeye çalışırken, bir taraftan da Ankara sahasında eşkiyâlık yapan, huzursuzluk çıkaran aşiret mensuplarını Rakka'ya sürmüştü. Çalışmada Tabanlı Türkmenlerinin yaşadığı bu tarihî süreç, arşiv belgeleri ve Ankara Şer'iyye sicillerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Ankara, Konar-göçer, Türkmen, Bozulus, Tabanlı

The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara

Abstract

It is known that the Bozulus Turkomans which were one of the most extensive nomadic communities of the East and South-east Anatolia spread out in Anatolia from the end of the 16th century. The Bozulus Turkomans which were more populated than many towns in Anatolia and began to live in Ankara, Karaman and Aydın areas. Like the other Turkoman tribes from Bozulus, the Tabanlı tribe spotted the productive lands around Ankara for themselves. When the Tabanlı tribe began to settle in Ankara area the Ottoman administration obliged them to pay various taxes and the nomads established a social life in this way. In this work, considering the Tabanlı tribe's obligations it is dealt with their social order, mukataas and services for the state.

Nomadic Tabanlı Turkomans faced some problems when they were fulfilling their obligations. The policies of the Ottoman administration about the Turkomans and the problems the Tabanlı tribe faced in Ankara area directed nomads to thuggery. The question what was the causes leading Turkomans to thuggery is important because it is the key for understanding the other cases in Anatolia. Meanwhile, during the banditry events that made constant by the Turkomans in Anatolia some groups related to the Tabanlı Turkoman tribe migrated from Ankara to the Western Anatolia. The Ottoman administration, in one hand tried to bring back these groups, on the other hand deported the tribe members who engaged in banditry around Ankara to Rakka. In this work, the historical process the Tabanlı Turkomans got into is analyzed in the light of the Ankara court records (şerhiyye sicilleri) and other archival documents.

Keywords: Ottoman Administration, Ankara, Nomad, Turkoman, Bozulus, Tabanlı.

*Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, akoc@balikesir.edu.tr

1. GİRİŞ

Akkoyunlu Devleti döneminden itibaren Anadolu topraklarının doğu kısmında görülmeye başlanan Bozulus Türkmenleri¹, kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Türkmenlerin sosyal yapısı yukarıdan aşağıya doğru boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba gibi oluşumlardan meydana gelmiştir. Öte yandan Türkmenlerin hayat tarzları yaylak ve kışlak hareketine bağlı olarak sürdürüldüğü ifade edilmektedir(Halaçoğlu, 2010: 29). Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyıl sonlarına kadar kışlak sahaları Urfa- Re'sul Ayn- Mardin- Diyarbakır- Hısnı Mansur(Adıyaman) arasında kalan topraklardır. Aynı şekilde bu Türkmen grubunun yazlakları ise, Kars- Muş- Harput- Erzincan- Erzurum arasında kalan saha idi. Böylece yazın güneydoğunun yakıcı sıcaklarından korunabilmek için Türkmenler, yüksek platolara çıkıyor, hayvancılık faaliyetlerini orada sürdürüyorlardı. Türkmenlerin yaylak sahalarına çıkışları ya Diyarbakır- Hani üzerinden Murat Çayı'nı geçmek suretiyle, ya da daha batıdan Ergani üzerinden, Murat Çayı'ndan geçerek Palu'yu ulaşıyorlardı. Her iki durumda Türkmenler, geçtikleri topraklarda Selamlık, Karacadağ Yaylağı, Resm-i gûde gibi çeşitli isimlerle ifade edilen vergileri veriyorlardı. Görüldüğü üzere Türkmenlerin bahar aylarından itibaren hayvanlarını Murat Çayı'nın ötesine geçirmeleri, aynı zamanda

¹ Türkmenlere Boz sıfatının ne sebeple verildiği aşiretler üzerine incelemeler yapan araştırmacılar tarafından tam olarak tespit edilememiştir. Bozulus Türkmenleri, isimleri tam olarak bilinen yaklaşık 101 ayrı aşiretten meydana geliyordu. Aşiretlerin Bozulus etrafında toplanmış olması bu topluluğun tarihinin nereden geldiğini belirtmeyi de zorunlu kılmaktadır. Türk kültüründe renklerin belirli anlamlar ifade etmesinden dolayı, F. Köprülü kara renginin eski Türk cemiyetinde avam, yani halk sınıfını ifade ettiğini belirtmiştir. Buna karşın F. Demirtaş ise bu sıfatın eski Türk cemiyetinin avam tabakasından başka, aynı mahiyette telâkki edilen kavimlere de verilmiş olabileceğini ortaya koymuştur. Demirtaş'a göre boz sıfatının, manasının sosyal hayatta ne anlam ifade ettiği, tarihî öneminin hangi hususa işaret ettiği, bugün için bilinmemektedir(F. Demirtaş, "Bozulus Üzerine", s. 29- 30).

onların vergi verme zamanlarının geldiğini göstermektedir (Gündüz, 2010: 80).

Kırsalda yerleşmiş olan Bozulus Türkmenlerinin her aşireti ister kışlakta, isterse yazlakta olsun, mutlaka kendilerine tahsis edilen sahalarda oturmak zorundaydılar. Aşiretlerin belirli alanlarda oturmaları, merkezî idarenin kontrolünü kolaylaştıran bir unsurdur. Bu yüzden Osmanlı Devleti aşiretlerin hem vergi yükümlülüklerini kontrol edebilmek, hem de bu topluluklara ihtiyaç duyulduğunda onlara kolayca ulaşabilmek bunları bir arada tutmaya çalışmıştı.

Bozulus Türkmenleri her sene yaylak ve kışlak arasındaki hareketliliklerini sürdürürlerken zamanla yaşadıkları bölgeleri terk ederek Anadolu'nun orta ve batı sahalarına doğru gelmişlerdir. Türkmenlerin yer değiştirmesini C. Orhonlu, yaylak ve kışlak arasındaki mesafenin uzun olmasına bağlamaktadır. F. Sümer ise, ulusun başından geçen kötü hadiseler ve yaylak- kışlak güzergâhının arazi yapısının sarp ve engebeli olmasına bağlasa da araştırmacılara göre, Bozulus'un yer değiştirmesi burada aranmamalıdır. Esasında Bozulus Türkmenlerinin yer değiştirmesinde, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan hâkimiyet kurma mücadelesi etkili olmuştur². Doğu Anadolu'da yaşanan çatışmalar kışlak ile yazlak arasında gidip gelen Türkmenlerin hem hareketlerini sınırlamaya başlamış, hem de yollar üzerinde sık sık saldırılara uğramalarına neden olmuştur³. Bozulus topluluklarının temel geçim kaynağı olan hayvancılığın bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiş olması düşünülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı padişahlarının, Türkmenlerin gelişen olaylardan zarar görmemesi

² Osmanlı Devleti H.961/1554 yılında yapılan Nahçıvan seferinde Bozulus Türkmenlerinin bir kısmını kendi yanına çekebilmişti. Zaten devletin, vesikalarında da işaret edildiği gibi, bu İl'in himayesi hakkında başvurduğu tedbirler, bilhassa mâl-ı mirîye bir zarar gelmemesi hususuyla ilgilidir(F. Demirtaş, "Tavâ-yî-i Bozulus", 1949, s. 42).

³ Bozulus Türkmenleri, Yeniil ve Dülkadirli uluslarının yaşadığı sahaların daha doğusunda olmasına rağmen, batıya ilk önce gelen topluluklardır.

için onların Erzurum- Kars bölgesine gelip gitmelerine kısıtlamalar koyması da Bozulus'un Orta ve Batı Anadolu'ya yönelmesinde etkili olmuştur (Gündüz, 2009: 83). Nihayetinde Türkmenlerin kullandıkları sahaları terk ederek kendilerine yeni bölgeler aramaya başlaması, onların hayvan kayıpları, idarecilerinin aşırı vergi talepleri, eşkıya saldırıları⁴ gibi idarî sorunlar ve Osmanlı Devleti ile Safevî arasında yaşanan askerî mücadeleler onların zamanla yer değiştirmesinde etkili olmuştur.

Bozulus Türkmenlerinin senelerden beri kullandıkları yaylak arazilerini kullanamaz duruma gelmeleri, etrafta oturan köylülerin, aşiretlere ait toprakları işgal etmesine ve buraları ziraat alanına dönüştürmesine neden olmuştur. Benzer şekilde XVI. yüzyılın sonlarında konar-göçer toprakları sancakbeyleri tarafından boş tutulduğu için tımara verilmiştir. Görüldüğü üzere Türkmenlere ait geniş düzlükler bir taraftan ziraate açılarak şenlendirilirken, diğer taraftan Bozulus mensupları yaşam alanlarını tamamen boşaltmışlardır. Bölgede yaşanan her türlü olumsuz durumdan rahatsızlık duyan Türkmenlerin bir kısmı İran taraflarına gitmişlerdir (Demirtaş, 1949: 36- Gündüz, 2010: 83). O halde Doğu Anadolu bölgesinde yaşarken yerlerini ve yurtlarını terk eden Türkmenlerin yaşadıkları arazi sorunları yüzünden bölgeden ayrıldıkları kesindir. Dolayısıyla sosyal huzursuzluklar nedeniyle Doğu Anadolu'dan yola çıkan Türkmenlerin yeni otlaklar bulabilmek için Orta Anadolu istikametine doğru geldikleri ve öncelikli olarak Karaman, Keskin, Ankara bölgelerine yerleştikleri görülmektedir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin hemen hepsinin yukarıda ifade edilen üçgen içerisinde yerleştiklerini söylemek yanlışır. Zira kaynaklarda bu Türkmen grubuna bağlı aşiretlerin büyük bir kısmının Orta Anadolu'da kaldığı anlaşılırken, zamanla yaşanan

kopmalar neticesinde Batı Anadolu'ya ve Balkanlara doğru gidenlere de rastlanmaktadır (Gündüz, 2009: 84).

Sonuç olarak, Doğu Anadolu'da yaşarken bölgede ortaya çıkan askerî, siyasî, iktisadî sebeplerden dolayı eski yaylaklarını bırakarak batıya gelen Bozulus Türkmenleri, yeni geldikleri sahalarda iktisadî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gelen Türkmenlerin Orta Anadolu sahasında neyle karşılaştıkları, bu yeni sahaya adapte olup olmadıkları, burada hangi tür olaylara karıştıkları, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

1.1. Tabanlı Aşireti'nin Nüfus Yapısı

Bozulus Türkmen grubuna bağlı Tabanlı aşireti hakkında en eski kayıt, M. 1540 yıla ait olan Tahrir Defterinde bulunmaktadır. Aşiretin kalabalık nüfusuna rağmen, Akkoyunlu Devleti dönemine ait hiçbir kayıt bulunmamaktadır⁵. Bozulus Türkmenleri Anadolu'nun en büyük topluluklarından biri olduğundan, onu meydana getiren aşiretler de nüfus bakımından kalabalıktır⁶. Bozulus toplulukları içerisinde Tabanlı aşireti M.1540 tahririnde dört cemaat halinde yaşamakta ve toplam nüfusu 316 hâne, 33 mücerreden oluşmaktadır. Daha sonra II. Selim'in(1566- 1574) döneminde hazırlanan başka bir tahrir defterinde ise, Tabanlı aşireti nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. İki tahrir arasında geçen 26

⁵ Akkoyunlu Devleti'nin toplum yapısı üzerine çalışmaları bulunan İ. Erdem, "Ak-koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler" ve "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" isimli çalışmalarında devleti oluşturan topluluklar içerisinde Tabanlı Aşireti'nden bahsedilmemektedir.

⁶ Örneğin 947 tarihli Tahrir defterine göre 8013 kişiden oluşan Bozulus Türkmenleri 7325 evli ve 688 mücerredten ibarettir. Aynı defterden Dülkadir ve Diyarbakır kollarının nüfuslarını çıkarmak da mümkündür. Dülkadirli grubu 3019 kişiden yani, 2757 evli ve 262 mücerredten ibarettir. Bu durumda asıl Bozulusların 4994 kişi yani 4568 evli ve 426 bekârdan müteşekkil olduğu görülmektedir. O halde Bozulus Türkmenleri'den her aileyi beş kişi sayarsak, aşiret nüfusunun yaklaşık 40 bin kişi olduğu anlaşılabilir. Ayrıntı için bkz. F. Demirtaş, "Tavâ-yif-i Bozulus", 1949, s. 39).

⁴ Kızılbaş saldırılarına maruz kalan Türkmenlerin çatışma sırasında hayvanlarının telef olduğu Mühimme Defterlerinden anlaşılmaktadır.

yıl içerisinde aşiretin nüfusu 595 hâne, 166 mücerrede çıkmıştır. Dolayısıyla Tabanlı aşireti bir önceki tahrir göre hâne bazında %53, mücerred bazında ise %503 oranında nüfus artışı kaydetmiştir. Özellikle mücerred sayısının çok yüksek oranda artmış olması, konar-göçer Tabanlı Türkmenlerinde M.1540- 1566 yılları arasında doğurganlığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tabanlı Aşiretleri M.1540 tarihli Tahrir defterine göre dört, 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde yapılan vergi dağılımı sırasında ise yedi cemaatten oluşmaktadır. M.1696 yılına ait kayıtlarda ismi geçen söz konusu yedi cemaat; Cemâat-i Bayat ve Karakoyunlu, Cemâat-i Karakoyunlu, Cemâat-i Eminlü, Cemâat-i Ali Görenlü, Cemâat-i Kürd Mihmadlu, Cemâat-i Avanlu ve Cemâat-i Yavılu'dur (AŞS 76/762: 719).

Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda, Ankara bölgesinde oturan Tabanlı aşiretinin Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedîd, Çağırmanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılu ve Danişmendlü cemaatlerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Osmanlı devrinde isimleri zikredilen bu cemaatler, Ankara bölgesinde ayrı bir iktisadî yapı oluşturarak Tabanlı Mukataası adı altında toplanmışlardır (Özdemir, 1986: 143- Gündüz, 2010: 169). Zamanla Osmanlı Devleti bu mukataa alanını idarî açıdan ayrı bir kaza birimine de dönüştürmüştür. Böylece yukarıda bahsedilen cemaatlerin yaşadıkları sahaların, oluşturulan Tabanlı Kazası'na⁷ dahil edildiği görülmektedir (AŞS 59/745: 993- AŞS 139/825: 201).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın

⁷ Sicil kayıtlarında "Tabanlı Kazası" veya "Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Kazası" şeklinde ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

sonlarından itibaren Ankara Şer'iyeye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte

bulunabiliyorlardı⁸. Voyvodaların aslî görevi sadece kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi⁹.

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikâyetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebü'l evvelen, Rebü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği takdirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı(AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşire-

⁸ "...Karamanlu cemâati âmâlinden Veliogulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değillerdir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.⁸ Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736(AŞS 117/803: 191).

⁹ Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reyaları hep birlikte divân-ı hümâyuna arzual gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi(AŞS 139/825: 201).

reti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyette, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000 kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir(AŞS 64/750: 483- 484).

Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹⁰. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödemesi kararlaştırılmıştır(AŞS 64/750: 486).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara Şer'iyeye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin

¹⁰ 23 Rebü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi(AŞS 64/750: 490).

fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte bulunabiliyorlardı¹¹. Voyvodaların aslî görevi sadece

kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi¹².

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikayetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebü'1 evvelden, Rebü'1-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği taktirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı (AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebü'1-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyette, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000

¹¹ "...Karamanlu cemâati âmâlinden Velioğulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değillerdir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'1 âhır 1149/14 Ekim 1736 (AŞS 117/803: 191).

¹² Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümâyuna arzuhal gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi (AŞS 139/825: 201).

kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir (AŞS 64/750: 483- 484). Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹³. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödemesi kararlaştırılmıştır (AŞS 64/750: 486).

Adı geçen tarihte Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemaati¹⁴ reyası da voyvodalarına mâl-ı mirîler dışında büyük miktarda ödeme yapmışlardır. Aşiret voyvodası kendine göre yeni vergiler türeterek, H.1093 senesinde 48800 kuruş fazladan para toplamışlardı. Aynı şekilde Oğulbeğlü Cemâati mensupları, ertesi yıl benzer bir uygulama ile karşı karşıya kalınca durumu hemen

¹³ 23 Rebiü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi (AŞS 64/750: 490).

¹⁴ Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(Tufan Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159-160). Elimizdeki Şer'iyeye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

asitâneye bildirmek zorunda kalmışlardı¹⁵ (AŞS 64/750: 493). Neticede, Mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa ile mahsuplaşmalarını sağlamıştır.¹⁶

Aşiret voyvodaları aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlardı. Devletin atadığı voyvodaların reayadan tahsilât yapmalarından daha zor olanı belki de topladıkları vergileri merkeze ulaştırmaları idi. Voyvodaların kendi mukataalarından yaptıkları tahsilâtın önce Ankara kaza merkezine, daha sonra da başkent İstanbul'a ulaştırılması bazı dönemlerde önemli bir sorun teşkil etmişti. Sorunlu dönemlerde Ankara'dan İstanbul'a giden yollar üzerinde eşkıyalık olaylarına sık sık rastlanmıştır¹⁷ (AŞS 72/ 758: 57-62 ve AŞS 81/767: 552).

Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı zamanla vergi verme konusunda isteksiz davranmaya

¹⁵ Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdir.

¹⁶ Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır. Sulh bedeli olarak alınan bu peşinat sonrasında kalan miktar, iki taksit halinde ödenmiştir (AŞS 64/750: 494).

¹⁷ Nitekim Evâhir-i Cemâziye'l-âhur 1114/27 Eylül 1702 tarihinde Tabanlı Türkmenlerinden olan Karamanlu ve Danişmendlü cemaatlerinin kethüdaları Ali ve İsa, voyvodaları ve dört adamı tahsil ettikleri vergileri İstanbul'a götürürlerken karşılarına çıkan 60 nefer eşkıya ile karşılaşmışlardır. Birbuçuk saat süren çatışma sonrasında mâl-ı mirîyi taşıyan iki Türkmen yaralanmış, birkaç eşkıya da ele geçirilmiştir. Ancak çatışma sonrasında eşkiyalar, mâl-ı mirî paralarını alarak kaçmışlardır. Olay sırasında eşkiyalar, voyvoda Mehmed'in kendilerini takip etmemesi için onu zincire vurulmuşlardı.

başlamıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âhır 1114 tarihinde konar-göçer Türkmenler voyvodalarına karşı gelerek, hapiste olan yakınlarının salıverilmesini istemişler ve istekleri gerçekleşmezse vergi vermeyeceklerini dile getirmişlerdi. Voyvoda Mehmed'e karşı Türkmenler topluca direniş gösterdikleri için zincire vurulan Türkmenler, Ankara kalesine hapsedilmişlerdi (AŞS 81/767:552). Görüldüğü üzere Tabanlı aşiretinin voyvodalarına karşı gösterdikleri tavır, bireysel olmaktan ziyade, toplu bir hareket haline gelmeye başlamıştır.

Aşiretlerin idarî olarak birleşmesinden boyilar meydana geldiği için, Türkmenler arasında boy beyi denen görevliler de vardı. Boy beylerinin ataması önce aşiret ihtiyarlarının, sonra cemaat kethüdalarının ve voyvodalarının görüşleri alınmasıyla merkezî yönetim tarafından yapılırdı. Boy beyliği idarî açıdan babadan oğula geçebilen bir sistemdi. Beylerin göreve gelişlerine, onların bu işe layık ve müstehak olup olmadığına bakılarak kethüdalar karar verirdi. Boy beyleri idarî bakımdan kendi cemaatlerinin iç düzenini sağlardı. Bu manada en önemli görevleri, devlete ait vergileri düzenli olarak tahsil etmektir. Boy beyleri devlet tarafından doğrudan muhatap alındığı için kontrolü altında yaşayan reayanın hayvanlarının hastalıktan kırılması veya aşiret mensuplarının oturduğu yerleri terk ederek başka yerlere göç etmeleri durumunda hemen merkezî idareyi bilgilendirirdi. Böylece merkezî yönetimin yeni duruma göre vergi ayarlaması yapması sağlanmış olurdu (Gündüz, 2010: 48-49).

Çeşitli dönemlerde Tabanlı Türkmenlerinin boy beylerinin seçimi ile ilgili olarak merkezden emirnameler gönderilmiştir. Boy beyi atamaları sürekli olarak merkezî yönetimin emir ve kontrolü altında olduğu için, reaya kötü davranan veya bir suçtu tespit edilen kişilerin hemen görevden alındığı görülmektedir. Nitekim 3 Receb 1225 tarihli bir belgede Tabanlı Türkmen beyi Hüseyin'in yerine İbiş Bey'in tayini edildiği görülmektedir (C. DH.

166/8282). Bozulus Türkmenlerinde boy beyi, boyu meydana getiren aşiretlerden en fazla nüfusa sahip olan aşiretten seçilirdi. Bu durumda geriye kalan cemaatler ise kethüdalarının kontrolü altında bulunurlardı.

Tıpkı boy beylerinde olduğu gibi, kethüdalık seçiminde de devletin onayı gerekliydi (AŞS 65/751: 660). Konar-göçer aşiretlerin yöneticisi olan Kethüdaların boy beylerinden farkı, onların sadece kendi cemaatlerinden sorumlu olmaları idi. Kethüdalık babadan oğula veya kardeşlere de geçebiliyordu.¹⁸ Kethüdaların vergi toplamak¹⁹, aşiretlerinin nizamını

¹⁸ "...Bozulus Voyvodası Osman, divân-ı hümâyunuma arz gönderüb Bozulus Voyvodalığı aklâmından Tabanlı Cemâatinden Eminlü Cemâati kethüdası olan Osman öldüğü için yerine oğlu Cafer getirilmişti. 17 Receb 1095/30 Haziran 1684. (AŞS 65/751: 660).

¹⁹ Kethüdalar vergi toplama konusunda her zaman başarılı olamayabiliyorlardı. "...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklâmından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Velioğulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâlî 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak..." için yazı yazılmıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âher 1114/Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552). 20 Cemaat mensupları, "...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşî şer' ile haklarından gelinmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cümleliz ittifakıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa bey-tülmâl-ı müslimîne 5000 kuruş nezrimiz olsun" diye söz vermişlerdi. Gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 (AŞS 88/774: 454). Benzer şekilde Tabanlı Cemaatine bağlı Şeyhli aşiretinin kethüdası Abdurrahman bey b. Veli reayasının mâl-ı mirî için sadece kendisine ödeme yapmasını zorunlu kılmıştı. Şayet bunun dışında hareket eden aşiret söz konusu olursa, 5000 kuruş vermeyi garanti etmişlerdi. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Türkmen halkı daha sıkı kontrol edebilmek için kefalet usulünü aşiretlerle ilgili her olayda öne sürmektedir (AŞS 60/746: 562).

²¹Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri kethüdası Musa bin

sağlamak, tahrir zamanı eminlere yardımcı olmak gibi görevleri de vardı. Onların bu vazifelerinin karşılığı, sahip oldukları koyun sürülerinin 150 adedini vergiden muaf gösterebiliyorlardı. Şayet kethüdaların belirtilen miktardan fazla koyunları varsa, bu durumda tıpkı diğer reaya gibi vergi verirdi (Gündüz, 2010: 51).

Kethüdalar üzerinden aşiret mensuplarının kefalet sistemi de kurulmuştur. Aşiret mensupları yaylak ve kışlak arasında gidip gelirken, köylülerin ekili arazilerine zarar vermemeleri hususunda kethüdalarından garanti alınır. Şayet kefillik sırasında zarar meydana gelirse *nezz* ödenmesi için kethüda hesaba çağrılabilir. Benzer şekilde XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin eşkıyalık olaylarına bulaşmamaları için yine, kefalet sistemi gündeme getirilmiştir²⁰ (AŞS 88/774: 454).

Kethüdalar kendi cemâatlarından mahsup edilecek vergiler için gerektiğinde voyvodalar tarafından kefil yapılarak topluluklarının hata yapmasını veya suç işlemesini önlemeye çalışmışlardı. Örneğin gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 tarihinde Tabanlı Aşiretini oluşturan cemâat kethüdaları 91 gün içerisinde 12000 kuruş ödemeyi taahhüt etmişlerdir²¹.

Ali, Şeyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezzimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı (AŞS 88/774: 453).

²⁰ Cemaat mensupları, "...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşî'şer' ile haklarından gelinmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cümleliz ittifakıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa beytülmâl-ı müslimîne 5000 kuruş

²¹ Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri

Esas olarak kethüdalar, cemaat mensuplarının hem eşkıyalığa yönelmemesi, hem de kendi içlerine dışarıdan gelebilecek kötü niyetli kişileri aralarına katmamaları için sık sık uyarılırlardı. Şayet Türkmenler arasına kötü niyetli kişiler sızmış ise bu durumda, onları yakalayıp adalete teslim etmek yine kethüdaların görevi idi. Ayrıca aşiret mensupları arasından işlediği suç yüzünden hapse düşenler olursa, onların maddî kefalet karşılığında hapisten çıkartmak yine kethüdanın görevleri arasındadır.

Valide Sultan haslarından olan Tabanlı Türkmen cemaatlerinin kethüdaları, topladıkları vergileri voyvodalarına teslim etmekle yükümlüdürler. Ancak zaman içerisinde kethüdaların reayadan topladıkları vergileri voyvodalara vermek konusunda aceleci davranmadıkları da oluyordu.²² Kethüdaların vergilerini zamanında teslim etmemesi, onların yakalanıp Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi husunu gündeme getiriyordu (AŞS 148/834: 313).

Kethüdaların reayaları üzerinde hakları genellikle onların yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya yöneliktir. Ancak aşiret ahalisinin de kethüdaları üzerinde bazı hakları vardır. Örneğin Türkmenlerin yaşanan sıkıntılar nedeniyle bazı dönemlerde kethüdalarını başkente şikâyet ettiği görülmektedir. Bu durum daha çok kethüdanın reayaya kötü

kethüdası Musa bin Ali, Şeyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezzimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı (AŞS 88/774: 453).

²² "...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklamından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Veliogulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâli 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak..." için hüküm yazılmıştı. Evâil-i Cemâziye'l-aher 1114/27 Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552).

davranması sonucu ortaya çıkıyordu. Nitekim 26 Zilhicce 1114/13 Mayıs 1703 tarihli belgede İnallu Cemâatinden Ahmed b. Hamid, Osman b, El-hâc Hayreddin, Süleyman b. Abidin, Ali b. Halil, Abdülkasım b. Hüseyin, Cuma b. Receb, Çerkez b. Bayat ve Ali b. Durali mahkemeye gelerek “cemâati mezburemiz kethüdası olub gaib- i akl-ı müvâzene ve zindegânî olan İyas b. Şah Hüseyin nâm kimesne kendü halinde olmayub daima her birimize zûlm ve teaddî ...” ettiğini ifade etmişlerdi(AŞS 81/767: 360). Benzer şekilde H.1144 senesinde Bozulus Türkmenlerinin kethüdarları Boran Veli ve Musa’nın reayadan kahrâ ve cebrâ vergi tahsilinde bulunması nedeniyle aşiret voyvodasının dikkati çekilmişti (AŞS 110/796: 437).

Cemâat kethüdarları halkın vergilerini toplamakla yükümlü²³ olduğundan, vergilerin taksimi kadar, onun zamanında toplanması da kethüdarların göreviydi. Elimizdeki sicil kayıtlarından vergilerin çoğunlukla zamanında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkmenlerin verdiği vergiler bazı dönemlerde merkezî idare tarafından düşürülebiliyordu. Bu durum genellikle aşiret mensuplarının hayvanlarının hastalıktan zarar gördüğü zamanlarda veya Türkmenlerin yaşadıkları yerleri terk ettiği durumlarda gerçekleşirdi.. Vergilerin azaltılması gibi zaman içerisinde Türkmen aşiretlerinin vergilerinin arttırılması da söz konusuydu(AŞS 89/775: 571). Vergilerin arttırılmasının sebebi ise aşiret mensupları içerisindeki bekarların evlenmesi veya cemaat mensuplarının beslediği hayvan sayısı ile ilgiliydi.

²³ Tabanlı kethüdarları kendine bağlı aşiretlerden normal verginin yanı sıra usûlsüz şekilde reayanın malını yağma ve gâret ettiği de oluyordu. Tabanlı Türkmenlerinden İsmail b. Osman, Kara Mehmed bin Hacı İsmail, Hacı Turhan bin Ali, Polad bin Yadigar, Poyraz bin Bahadır, Sinan bin Ahi, Aşir bin Murad, Hacı Mustafa bin Polad, Şah Ali nâm kimesneler 14 Şaban 1068/17 Mayıs 1658 tarihinde kethüdarları Sefer bey b. Abdülvehhab ve karındaşları Abdülkadir ve Mustafa ve veledi Celal’in 4000 kuruş nakit ve 10 re’s develerini ve erzaklarını yağma ve gâret ettiklerini mahkemeye bildirmişlerdi (AŞS 42/728: 371- 372).

Kethüdarların reaya malından fazladan tahsil yapma yetkisi olmamasına karşın, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kethüdarlar hakkında şikâyetler ard arda gelmeye başlamıştır²⁴. Valide Sultan haslarından olan Bozulus Türkmen hassına bağlı Tabanlı Aşiretinin kethüdarları Boran Veli ve Musa, H.1143 senesinde reayadan kendi hissesinden başka 7310 kuruş, H.1144 senesinde ise yine kendi hissesinden başka zorla, 10000 kuruş toplamışlardı. Aşiret mensupları kethüdarlarının bu zorbalığına karşın voyvodalarına vermeleri gereken vergileri o yıl vermemişler ve vergi borçlarının kethüda zimmetinde kalan paralardan karşılanmasını talep etmişlerdi. Olayın başkente aksetmesi üzerine, Bozulus kadısına yazılan hükümde reayanın iki senede 17310 kuruşunun alındığını ortaya koymaktadır. Belgelerde reayanın haklarının korunması için voyvodanın dikkati çekilerek kethüda Boran Veli ve Musa reayadan aldıkları paraları geri ödemedikleri takdirde Ankara Kalesi’ne hapsedilmeleri istenmişti (AŞS 110/796: 437).

Vergi tahsili meselesi yöneticilerle reayalar arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden birisidir. Aşiret yöneticilerinin fazla vergi toplaması, merkezî idarenin dikkatini çektiği için suçluların hemen cezalandırılması için fermanlar yazılıyordu. Reayaya karşı işlenen suçların cezalandırılmasında voyvodaların veya kethüdarların suçları sabit olursa, onların hemen Ankara Kalesi’ne hapsedilmesi talimatı veriliyordu (C. ZB. 4/189). Öte yandan reayadan Türkmenlerin, kethüdarlarına vergi vermesini engelleyen kişi veya kişiler olursa, onlar da Ankara Kalesi’ne hapsediliyorlardı. Tabanlı Türkmen mukataasını elinde bulunduran Hasan Ağa b. Bektaş reaya zimmetinden toplamadığı 4500 kuruşu tahsil için dolaşırken Tabanlı Türkmen taifesinden Karamanlu

²⁴ Tabanlı Türkmen reayası Evâsıt-ı Zilkâde 1122/Ocak 1711 tarihinde arzuhal yazıp vergilerini ödemelerine rağmen, kethüdarları Şedidoğlu Hacı Hasan 1110 senesinden beri at ve deve ve sığır ve sair mallarını haksız yere alıp ve birkaç nefer adamlarını da hapsedirdiği için şikâyetçi olmuşlardı (AŞS 86/772:515).

cemaatinin beyleri olan Mehmed Ali bey, Hüseyin bey, Mustafa bey ve Aydın oğlu Hüseyin bey ve Karaoğlu elhac Mustafa ve veledâ oğulları Halil ve Hacı Yakub ve Mirza Ali ile 6 gün boyunca bu kişilerle harp etmek zorunda kalmıştır²⁵ (AŞS 123/809: 109).

Görüldüğü üzere aşiretin yönetiminden sorumlu olan voyvoda, boy beyi ve ket-hüdalar sahip oldukları yetkileri kullanarak belirli dönemlerde reaya üzerinde ciddi bir vergi baskısı oluşturmuşlardır. Toplum üzerinde oluşturulan bu baskı, sonraki dönemlerde meydana çıkacak daha büyük problemlerin habercisi gibidir. Bu açıdan bakıldığında konar-göçer Türkmenlerle yöneticiler arasındaki sürtüşmeler, onları şekâvete doğru sürükleyecektir.

1.3. Aşiretin İktisadî Yapısı ve Tabanlı Mukataası

Türkmen hayatının iktisadî yapısını hayvancılık ve buna bağlı olarak gelişen nakliye/taşımacılık, et ve süt ürünleri üretimi gibi temel alanlar oluşturuyordu. Haliyle kalabalık konar-göçer gruplar için Osmanlı Devleti tarafından ağırlıklı olarak buna göre vergi alınmıştır. Araştırmanın bu kısmında zaman içerisinde oluşturulan aşiretin iktisadî temelini oluşturan mukataa düzeninden, konar-göçerlerin verdikleri vergilerden ve onlardan zorla alınmaya çalışılan diğer vergi kalemlerinden bahsedilecektir.

Sicil kayıtlarına bakılırsa, Tabanlı Türkmenlerinin iktisadî durumu genel olarak iyi görünmektedir. Aşiret mensuplarının kazançlarının iyi olduğu fikrini, hem kendi aralarında yaptıkları hayvan satışlarından, hem de

bir zenginlik göstergesi olarak kabul edebileceğimiz köle ve cariyeye kullanımından çıkarılmak mümkündür (AŞS 72/758: 50- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Zenginlik göstergesi olarak sayabileceğimiz köle kullanımı, Tabanlı Türkmenlerinin kendi başlarına işlerinin üstesinden gelemediklerini ortaya koymaktadır²⁶. Yüzlerce koyunu ve büyük baş hayvanı olan bir Türkmen'in, sadece kendi çocukları ve eşi ile çok sayıdaki hayvanların üstesinden gelebilmesi mümkün değildir. Söz konusu hayvanların sulanması, onların otlatılması, sütlerinin sağılması, yemlenmesi, yünlerinin kırılması, hırsızlığa karşı geceleri ağıllarda nöbet tutulması gibi çok çeşitli işler onları bekliyordu. İfade edilen bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için konar-göçerler mutlaka işgücünden faydalanabileceği köle veya kölelere ihtiyaç duymuşlardır.

Tabanlı aşiretinin sosyal bünyesi, Bozulus Türkmenlerinin diğer aşiretleri gibi, hayvancılık üzerine inşa edilmiştir. Türkmenler arasında at, inek, öküz, keçi ve özellikle deve ve koyun yetiştiriciliği ile ön plana çıkmaktadır. Türkmenler koyun yetiştiriciliği ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi ile çeşitli sektörlerin ihtiyacını görüyorlardı (Orhonlu, 1987: 21- Demirtaş, 1949: 41). Türkmenler yetiştirdikleri hayvanları bazen başkent İstanbul'un ihtiyaçları için, bazen de savaşa giden orduların et ihtiyacı için değerlendirebiliyorlardı²⁷ (Gündüz, 2010: 57-58). Bütün bu gördükleri hizmetler karşılığında Türkmenler, her yıl devlete

²⁶ Türkmenlerin çalıştırdığı kölelerin büyük bir kısmı Rus asıllı olmakla birlikte, Macar asıllı olanlarda vardır (AŞS 71/757: 486).

²⁷ Türkmen gruplarının Osmanlı Devleti içerisinde farklı sorumlulukları vardı. Türkmen aşiretleri genellikle devletin nakliye ve et ihtiyacını karşılarken, içlerinden İzzeddinli aşireti ise ordunun ok ihtiyacını görmüştü (Y. Halaçoğlu, "Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler", s. 31. Konar-göçerler arasında derbendleri korumakla yükümlü olan aşiretler de vardı. Bkz. C. Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", ss. 79-105.

²⁵ Olay sırasında mukataa için tahsilât yapılırken yöneticilerin yanında bulunan silahlar, para ve eşyaların fazlalığı dikkat çekicidir. Hasan ağa b. Bektaş bu kişilerle uzun süre cenk etmiş ancak, karşı koyamayınca yanlarında bulunan 2400 kuruş, 6 adet kilim, 5 adet tüfenk, defa kalento tabir olunan 20 adet tüfenk ve 5 çift piştov 4 re's at ve 1 sim raht ve etbâilerini almışlardı. 29 Receb 1157/7 Eylül 1744 (AŞS 123/809: 109).

vermeleri gereken vergi borçlarını nakit para yerine, yetiştirdikleri hayvanlarla ödeyebiliyorlardı.²⁸

Tabanlı Türkmenlerinde deve yetiştiriciliği²⁹ iktisadî girişim olması kadar, Osmanlı Devleti için de önemli bir askerî yatırım idi. Türkmenler özellikle yetiştirdikleri develerle kendilerine sefer yükümlülüğü getirildiğinden, mühimmat sevkiyatı yükümlülüğüyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Bu şekilde Türkmenler hem kazanç elde ediyorlar, hem de hizmet karşılığı olarak alacakları paraları, vergi borçlarından düşülmesini talep edebiliyorlardı³⁰ (Gündüz, 2005: 81). Kaynaklara göre Bozulus Türkmenlerinin 4273 devesi mevcuttur. Bunlardan sadece 1052'si, Oğulbeğlü aşiretine aittir. İhtiyaca göre bu develer batı seferleri için Edirne sahrasında (AŞS 72/758: 414-417), doğuya yapılacak seferler için Erzurum sahrasında (AŞS 87/773: 723) veya limanlardan yapılacak silah sevkiyatı için limanlara

²⁸ 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihli bir hükümde, "...tâife-i mezbûrenin senevî mâl-ı maktû'aları 7554 kuruş olub reaya-yı mezkûrun mallarından mahsub olmak üzere 10 katar maya deve ve her deve beher katarı hükm-ü rahtıyla 390'ar kuruş ve nafakaları için dahi 115.5 kuruş ki, cümle 4011.5 kuruş mallarına takas olub ve 1500 kuruş mâli olan Yavılı Cemaati dahi oba eminine havale olunub ve 278.5 kuruş mâli olan Eminlü Cemaati teslim-i hazine eyleyüb ki cümle 5791 kuruş olur. Bunlardan mâada' zıkr olunan cemaatlere bâkî kalan akçeler için 500 kuruş peşin ile..." deruhte olunması için temessük hazırlanmıştı (AŞS 76/762: 719).

²⁹ Hemen hemen her davada develerden bahsedilmesi ilginçtir. Nitekim Aledmar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet devesini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153 ve AŞS 71/752: 442).

³⁰ Bozulus toplulukları içerisinde bulunan aşiretler, büyük sayılarda hayvan yetiştirdikleri için özellikle ordunun ihtiyacı olan yük taşımacılığında deve ve katırları ile devlet tarafından muhatap alınırlardı. Örneğin Ankara Sancağı'ndan toplanan deve ve katırların mahallinden İstanbul'a gelinceye değin ihtiyaç duyulan nafakaları için 4011.5 kuruşa ihtiyaç duyulması ve bu paranın 3243.5 kuruşunun Bozulus Türkmenlerinin H.1105 yılına ait vergilerinden, geri kalan 768.5 kuruşunun ise H.1106 yılının gelirlerinden düşülmesi emredilmişti (AŞS 76/762: 663).

yönlendirilirlerdi (AŞS 100/786: 117-118 ve AŞS 109/795: 165). Türkmenlerin yetiştirdiği develer sadece askerî amaçlarla devletin işine yaramazdı. Bunun yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden çıkarılan madenlerin limanlara veya İstanbul'a taşınması işini de yine Türkmenler yaparlardı³¹ (A. MKT. NZD. 1/39).

Kırsal bölgelerde büyük bir kısmı hayvan besleyerek geçimini sürdüren Türkmenler için suyun ve çayırılık alanların bol olması önemlidir. Bahar aylarında yaylak alanlara göç eden Türkmenler, tabiatın elverişli ortamından istifade ederlerdi. Çayır ve meralarda hayvanlarını otlatan Tabanlı Türkmenleri, etraflarında oturan aşiret ve cemaatlerle sorunlar yaşayabiliyorlardı. Türkmenler bazen cemaatlerin çayırlarına giriyor, ekili arazilerine zarar veriyor, bazen de işi biraz daha abartarak arazilerine girdiği kişilerin karşı gelmesi üzerine onların öldürülmesine, yollarının kesilmesine, ehl-i iyallerinin ırzlarına geçilmesine kadar varabiliyordu³² (AŞS 59/745: 883).

Orta Anadolu sahasında Bozulus aşiretlerinin gelirleri mukataaya verilerek işletiliyordu. Aşiretlerin sürekli olarak yer değiştirmesi, Osmanlı Devleti'nin bu toplulukların vergi sistemi hakkında bazı değişikliklere gitmesine yol açtı. Öteden beri padişah hasları içine alınarak vergilerinin düzenli bir şekilde ödeyen Bozulus aşiretleri, Ankara sahasında da aynı şekilde vergilerini vermeye devam etmişlerdi. XVII. yüzyılın ortalarına doğru bir ara Fazlı Paşa'ya has olarak verilen Tabanlı Mukataası, H. 1058/1648 yılından sonra

³¹ Tabanlı kazasının Şeyhlü cemaatinden olan reayanın ekseri develeriyle İstanbul'a kurşun madeni taşımak suretiyle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. 14 Muharrem 1266/30 Kasım 1849 tarihli bir belgede Şeyhlü cemaatinin nakliyeden aldıkları ücretin yetersiz olması sebebiyle mirî vergilerini ödeyemediklerini bu nedenle vergi borçlarının affı konusunda talepte buldukları dikkati çekmektedir (A. MKT. NZD. 1/39).

³² Evâhir-i Zilhicce 1088/ 22 Şubat 1678 tarihli fermenda reayayı perişan eden Türkmenlerin yakalanması için iki defa kadıların uyarılmış olmasına rağmen hala sonuç alınmadığı ifade ediliyordu.

yeniden padişah hassı olarak kaydedilmiştir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin gelirleri daha önce padişah hassı olarak işletilirken, H.1120/M.1708 yılında yapılan değişiklikle bu sefer, Valide Sultan hasları arasına dahil edilmiştir. Valide Sultan haslarına bağlanan Ankara ve Karaman bölgesinde oturan Bozulus toplulukları, mukataa ile işletilmek yerine, ayrı bir muaccele usûlü ile malikâneye bağlanmışlardı. Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden Tabanlı Mukataası olarak ifade edilen kısmın kaç hânenen oluştuğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak sicillerden Tabanlı aşiretine bağlı cemaatlerin isimlerini, vergi miktarlarını, toplu vergilerden hareketle hangi cemaatin sayıca daha fazla olduğunu çıkarmak mümkündür (Gündüz, 2010: 55).

26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihinde Ankara'ya gönderilen fermana; memâlik-i İslâmiyede olan mirî mukataatın ma'mûr ve şen ve abadân olmasından bahsedilmektedir. Aynı belgenin devamında mukataanın nasıl işletilmesi gerektiği hakkında ipuçları verilmektedir. Mukataanın bundan sonra, "inkılâb-ı zamâne muktezâ-yı hâle göre birer miktar akçe muaccele ile fûruht olunması" gerektiği ifade edilmektedir. Dönemin Osmanlı padişahı yazdığı fermana ise Bozulus Türkmen aşiretleri yöneticilerinin halka eziyet etmeden, bundan sonraki dönemde icareteyn usulü ile mukataanın işletilmesini önermişti. Böyle bir yöntem başvurulmasının sebebi ise, yöneticilerin kendi çıkarları için halktan zorla para tahsil etmeye çalışmasının önüne geçmek idi. İşte bu durum yüzünden Osmanlı merkezî idaresi Türkmen reayasının perakende ve perişan olduğunu görmüş ve onların yeniden kendilerine gelebilmesi için vergi düzenlerinde değişikliğe gitmiştir (AŞS 80/767: 651).

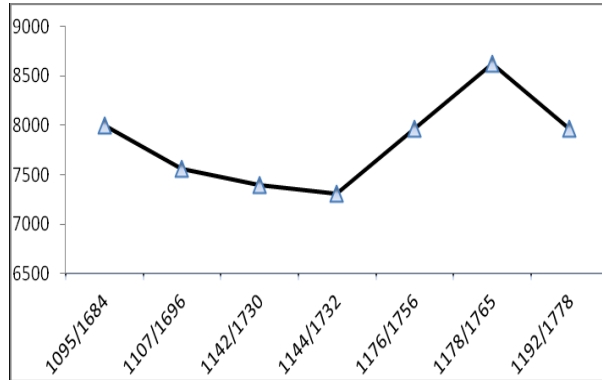
Bozulus Türkmenleri H.1126/M.1714 yılına gelindiğinde bütünüyle has reayası olmaktan çıkarılarak malikâne sistemiyle yönetilmeye başlamışlardı. Konar-göçer Türkmenler içerisinde yer alan Tabanlı Aşireti ise Ankara Şer'iyye Sicillerinde Valide Sultan hasları

arasında gösterilmektedir. Valide Sultan haslarına bağlanan Tabanlı Türkmen mukataası içerisinde Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılı ve Danişmend cemaatlerinden oluşuyordu (AŞS 72/758: 442- AŞS 166/852: 290- Gündüz, 2010, 169).

Valide Sultan hasları arasına alınan Tabanlı Türkmenlerinin oluşturduğu mukataanın gelirleri, Evâsıt-ı Safer 1095/Şubat 1684 tarihinde 8000 kuruş olarak görülmektedir (AŞS 64/750: 486). Öte yandan 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde ise Tabanlı aşiretinin vergi gelirleri 7554 kuruş (AŞS 76/762: 719), 7 Şevval 1142/15 Nisan 1730 tarihinde ise 7393 kuruşa kadar düşmüştü (C. ML. 41/1874). Tabanlı aşiretinin mukataa gelirleri bu yıllarda düşüş trendini sürdürmektedir. Nitekim 10 Cemâziye'l-âhur 1144/11 Aralık 1731 tarihinde mukataanın 7310 kuruşa kadar düşmesi, bu dönemde aşiretten yaşanan kopmalarla yakından ilgilidir (AŞS 110/796: 437).

Tabanlı mukataasının gelirleri nominal olarak değerlendirildiğinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden artmaya başlamıştır. 28 Şevval 1170/30 Eylül 1756 tarihinde Başmuhasebe defterlerinde Tabanlı cemaatlerinden 7966 kuruş tahsilât yapıldığı kaydedilmişti (AŞS 141/827: 209). Valide Sultan haslarına bağlı Tabanlı Mukataası gelirleri, H.1178/1765 senesinde daha da artarak 8620 kuruşa kadar çıkmıştı (D. BŞM. d. 3750). Son olarak Tabanlı Mukataasının geliri 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihinde 7967 kuruş olarak beyan edilmişti (AŞS 166/852: 290).

Grafik I: Tabanlı Türkmen Mukataası'nın Yıllara Göre Gelirleri

Tabanlı Türkmen mukataasının her dönemde iyi yönetildiğini söylemek mümkün değildir. Bozulus Türkmenlerinden Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve kardeşi voyvodası Şedid ve kardeşi Musa ve Ali ve diğer Musa mirî için 13 seneden beri topladıkları 9000 kuruşu çarçur etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 20 Ramazan 1126/29 Eylül 1714 tarihinde cemaat kethüdası El-hâc Hüseyin'den 9000 kuruşun tahsili için evine mübaşir göndererek ev eşyalarını, hayvanlarını ve arazilerini tahrir ettirmiştir. Kethüda El-hâc Hüseyin'in ve arkadaşlarının Tabanlı Mukataasına olan zararları bunlarla sınırlı değildir. Aynı tarihlerde İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Bozulus Türkmenlerinden toplanan ve vergilerin hazineye taşınması sırasında Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve karındaşı voyvodası Şedid ve karındaşı Musa ve Ali ve diğer Musa, Geyve- Sapanca Boğazı'ndan geçilirken yeniden ortaya çıkmışlardı. Adamlarıyla birlikte mirî mukataayı götüren askerlerin önüne çıkan bu kişiler, savaş için İstanbul'a giden askerleri katletmiş, tahsilâta haiz defterlere ve yolcuların mallarına el koymak suretiyle ortadan kaybolmuşlardı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kethüda El-hâc Hüseyin ile olaya katılan eşkiyaların yakalanarak Seksun Kalesi'ne hapsedilmelerini emretmişti (AŞS 89/775: 54).

Tabanlı mukataasının tahsili sırasında ona muhalefet eden her kim olursa olsun, Osmanlı merkezî idaresi tarafından en ağır şekilde

cezalandırılmışlardı. Veledoğlu Musa, Nazaroğlu Mehmed, Abdullah, Abdülaziz, İncekara Mustafa, Musa, Ömer odabaşı, Derviş, Mehmed ve diğer Ömer isimli kişiler, reyadan toplanması gereken vergilerin tahsiline engel olmaları, cezalandırılmalarını gerektirmişti. O yıllarda mukataanın dört seneden beri toplanamayan 15000 kuruşluk bakiyesinin tahsili için reyanın üzerlerine gidildiğinde adı geçen kişilerin reyayı tahrik ve tecrîm ve tekdirden hâlî olmadıklarından *ıslâh-ı nefis* için Ankara Kalesi'ne kapatılmalarına karar verilmişti (AŞS 148/834: 313).

Kanunnâmelere göre Türkmenler *Resm-i Yaylak*³³, *Resm-i kışlak*³⁴, *Resm-i geçit*, *Selamlık*, *Resm-i gûde*, *Resm-i ağnam*³⁵, *Çobanbeği*³⁶, *resm-i çift*, *resm-i otlak*³⁷, *resm-i dönüm*³⁸, *Avarız*, *Sürsat*, *Bennak ve mücerred*, *Resm-i Hâne*, *Bâd-ı hevâ*³⁹, *Cürm-ü cinâyet*, *Resm-i arusâne*⁴⁰, *Yava*⁴¹ ve *Kaçgun*'u mukataa mültezimine ödemek zorundaydı. Türkmen aşiretler her yıl öngörülen oranlarda vergilerini voyvodalarına noksansız olarak vermeleri gerekiyordu

³³1540 yılına ait Bozulus Kanunnâmesi'nde resm-i yaylak üçyüz koyuna bir iyi koyun şeklinde kaydedilmişti. Anadolu'da bu vergi buldukları bölgelerde önceden tespit olunan bir mahalde voyvodaları marifetiyle toplanmıştı.

³⁴Tahrirde resm-i kışlak her yüz koyuna yirmi akçe olarak ifade edilmiştir. Şayet aşiret içerisinde arazi ekip biçen varsa onlardan resm-i zemin alınır. Aşiret kışladıkları mahallerde Mart ayı içerisinde hâne başına 3- 12 akçe resm-i duhan öderlerdi.

³⁵ 1540 tahririnde her iki koyuna bir akçe olarak tahsil edilirdi. Bozulus Türkmenleri Anadolu'ya geldiğinde bu vergi 100 koyuna 7 kuruş olarak talep edilmiştir.

³⁶ Her yüz koyuna yirmi akçe üzerinden hesaplanmaktadır. Osmanlı Devleti güney doğu Anadolu'yu ele geçirince Safevî Devleti'nde olduğu gibi Resm-i Çobanbeği'ni aynı oranda almaya devam etmiştir.

³⁷ 37 Hayvanlar hangi alanda otlarsa oranın tumar sahibine 17'şer akçe tumar resmi verilirdi.

³⁸ 38 Kanunnâmelerde 300 koyuna bir koyun veya yahut 30 akçe alınması tespit olunmuştur.

³⁹ 39 Bâd-ı hevâ ve Cürm-ü cinâyet, Resm-i Arusâne yıllık olarak toplanmaktadır.

⁴⁰ 40 Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tumar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

⁴¹ 40 Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tumar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

(Orhonlu, 1987: 25- Halaçoğlu, 2003: 113- Gündüz, 2010: 65-73).

Türkmen aşiretlerinin esas meşguliyetleri hayvancılık olması sebebiyle konar-göçerler öteden beri buna uygun şekilde vergilerini ödeyegelmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinin Anadolu'daki malî teşkilâtı, bu ulusun Akkoyunlu devrindeki mali teşkilâtının ıslah edilmiş şekli idi. Anadolu'daki diğer il ve aşiretler gibi malî bakımdan bir ara pâdişah haslarına bağlanmış olan Bozulus Türkmenleri, kendi kanunnâmelerine göre *resm-i kışlak*, *âdet- i çobanbegi* ve *resm- i yaylak* gibi, başlıca üç mühim vergiyi verirlerdi. Bozulus'un çöl/beriyyede iken verdikleri *resm- i kışlak* ve *âdet- i çobanbegi* her şahıs başına 20 akçe idi. *Resm-i Yaylak* ise Bozulus Türkmenlerinin yaylakta veya yaylağa giderken geçit başlarında bir sürüden(300 koyun) bir koyundur.

Voyvodalar zamanla uygulamalarda yeri olmayan, isimleri kişiden kişiye değişen vergiler türetmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinden Oğulbeğlü⁴² Cemâati voyvodasının topladığı vergiler konuyu özetlemektedir. Voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa zorunlu olarak verilmesi gereken mâl- mirî dışında Oğulbeğlü Cemâatinden çeşitli isimler altında vergiler almıştı. Sicillerde geçen şikâyetlerden hareketle, Türkmenler her yıl defterlerde kaydedilen *defter- i mâl* veya diğer adıyla *mâl-ı mirîleri* voyvodalarına ödemek zorundaydılar. Bunun dışında aşiret mensuplarının voyvodalarına *zahire bahâ* adıyla 3000 kuruş, ismi nâ-ma'lum 3000 kuruş, *havalelik* namıyla 2400 kuruş ve *malbaşı* namıyla 4800 kuruş, *koyun vergisi* ve

⁴² 42Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarlı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(T. Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyette bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

bağ vergisi ve *bahçe vergisi* namıyla 1400 kuruş, *kethüda emirleri* namıyla 2000 kuruş ve *hazine-dar* ve *kalemiye*⁴³ ve *kahveci* ve *salepçi* namıyla 1000 kuruş olmak üzere 48800 kuruş ödemişlerdi. H.1094 senesinde ise Oğulbeğlü aşiretinden mâl-ı mirî için 3000 kuruş, *zahire bahâ* olarak 3000 kuruş, *kuruşbaşı* namıyla 4800 kuruş daha tahsil edilmişti. Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemâatlerinin fazladan ödemiş oldukları vergiler, ona bağlı her grubun 2100'er kuruş daha fazla para vermesi anlamına geliyordu⁴⁴ (AŞS 64/750: 493). Yapılan tetkik neticesinde mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa'yı, Türkmenlerle mahsuplaştırmıştır⁴⁵.

İktisadî açıdan Tabanlı Türkmen mukataası XVII. yüzyılın sonundan, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar düşme eğilimi gösterse de bu durum dönemsel bir gelişmedir. Bu tarihten sonra mukataa gelirleri yeniden eski seviyesine gelmiş gözükmektedir. Osmanlı merkezî idaresinin Valide Sultan hassı olarak kaydedilen Tabanlı Türkmenleri, mâl-ı mirîlerini bu kısma her yıl vermekle yükümlüydüler. Esas olarak mukataa reayasını zor durumda bırakan gelişmeler voyvodaların reayadan daha fazla vergi için baskı uygulamasıdır. Bu

⁴³ 43 Sicil kayıtlarından kalemiyenin % 10 oranında tahsil edildiği anlaşılmaktadır (AŞS 76/762: 719).

⁴⁴ 44 Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen Aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdi.

⁴⁵ 45 Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır (AŞS 64/750: 494).

yolla isimleri yukarıda belirtilen çeşitli vergiler zamanla Türkmenler üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

1.4. Tabanlı Aşiretinde Eşkialık

Tabanlı Türkmenlerinin karışmış olduğu eşkıyalık⁴⁶ olaylarını iki açıdan ele alabilmek mümkündür. Birincisi aşiret üyelerinin kendi başlarına yaptıkları küçük çaplı eşkıyalık olayları, ikincisi ise aşiret reayasının, askerî zümrelere katılarak topluca giriştikler olaylardır. Bu iki eşkıyalık tipi arasında fark vardır. Gerek katılan eşkıya sayısı ve gasp edilen mallar ve gerekse güvenlik açısından oluşturduğu zafiyetler bakımından ikinci tip eşkıyalık olayları toplum üzerinde daha ağır izler bırakmıştır. Çalışmanın bu kısmında arşiv belgelerinden ve sicillerden hareketle, Orta Anadolu'da Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı aşiretine mensup kişilerin karıştığı eşkıyalık hareketlerinden bahsedilecektir. Ayrıca Türkmenleri eşkıyalığa götüren sebepleri, onların eşkıyalığı bırakması için Osmanlı Devleti'nin gösterdiği çabaları ve son olarak da Türkmen eşkıyalığının hangi düzeye ulaştığını bu kısımda görmek mümkün olacaktır.

Akdeniz dünyasında⁴⁷ XVI ve XVII. yüzyıllarda, giderek tırmanan eşkıyalık olayları görülmektedir. Eşkıyalığın ortaya çıkmasında nüfus artışı, halkın fakirleşmesi, ticarî faaliyetlerin yoğunlaşması ve siyasî istikrarın zaafa uğraması gibi faktörler etkili olmuştur.

⁴⁶ 46 Şakî kelimesinin çoğulu olan eşkıya(kat'u't- tarîk) genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlal olarak tanımlanabilir(M. Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkialık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", s. 36.

⁴⁷ 47 K. Barkey *Eşkialar ve Devlet* isimli kitabında Fransa'da devlet karşıtı isyanların çoğunun merkezîleşmeden büyük zarar gören köylüler tarafından çıkarıldığını ve köylülerin bu işte soylularla ittifak yaptıklarını; halbuki Osmanlı Devleti'nde farklı şartlar çevresinde patrimonyal bir yönetim biçimi ile aracılık tarzı merkezîleşmenin birlikte yürüdüğü bir sistemin kullanıldığını belirtmektedir(K. Barkey, *Eşkialar ve Devlet*, s. 3).

Anadolu'da küçük gruplar halinde yapılan eşkıyalık hareketleri her dönemde var idi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda zikredilen genel sebeplerin yanı sıra, Osmanlı ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle gurbet taifesi veya levendât çetelerinin Celâlî olaylarına zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Öz, 2009: 38).

Türkmenlerin eşkıyalık olaylarına katılması, burada ifade edilen sebeplerin dışında düşünülemez ancak, bu sebeplere bazı hususları ilave etmek mümkündür. Osmanlı devrinde karşılaşılan eşkıyalık olayları sadece yol kesicilik, hırsızlık yapmak suretiyle insanların mal ve servetlerini çalmakla sınırlı kalmamıştır. Eşkialar aynı zamanda halkın eşya ve hayvanlarını çalarak ziraat ve ticaretlerini sekteye uğratmışlardır. Bunlardan başka reayaya ağır hakarete bulunma, namusuna tasallut olma, adam öldürme ve yaralama, hanelerini yakarak ailelerin dağılmasına neden olma gibi çeşitli yollarla halka eziyet etmişlerdir. Eşkialığın ferdî veya toplu yapılmış olması, insanlar üzerindeki korkuyu azaltmamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı döneminde görülen eşkıyalık olayları doğrudan devlet düzeyine karşı yapılmış ideolojik bir isyan değil, daha çok olumsuz bir durumla karşılaşılan Türkmenlerin halka zulüm etmesi, hırsızlık yapması ve yol keserek mallarını ele geçirmesi şeklindedir (Barkey, 1999: 159).

Orta Anadolu'da Türkmenlerin yol keserek eşkıyalık yapmasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninde ortaya çıkan bazı sorunlar etkili olmuştur. Aşiret mensuplarının yaylak-kışlak arasındaki seyahati, öteden beri yerleşik reaya ile aralarında problem teşkil ediyordu. Konar-göçer Türkmenlerle köylüler arasında veya konar-göçerlerle diğer konar-göçerler arasında ekinleri yedirme, çiğnetme, otlak ve çayırılıkları kullanma konusu yüzünden kavgalar eksik olmuyordu⁴⁸. Kırsalda yaşayan

⁴⁸ Bu konuda A. Refik "Türk Aşiretleri", s. 67 ve AŞS 20/706: 178 numaralı sicil kaydına bakılabilir.

Türkmenler arasında hayvan otlatma tartışması yüzünden adam yaralama ve adam öldürme olayları sıkça yaşanıyordu.

Tabanlı Türkmenler arasında eşkıyalığın yaygınlaşması, XVII. yüzyılın ikinci yarısında artmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu zamanda karşılaştığı siyasî, askerî ve iktisadî sorunlar toplumun her kesimini etkilediği gibi, kırsalda yaşayan Türkmenleri de etkilemiştir. Osmanlı devrinde Türkmenler kırsalda yaşıyor olmalarına karşın, iç güvenliğe dair olaylar hep bu alanlarda başlamıştır(Öz, 2009: 42). Onun için merkezî idare tarafından gözden kaçırılan en küçük bir hata, kırsal alanlarda yankı buluyordu. Bu açıdan Celâlî olayları⁴⁹ özellikle, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Celâlîler askerî kökenli kimseler olmasına rağmen, onların böyle bir harekete girişmiş olmaları siyasî bir iddiadan hareketle oluşmuş bir muhalefet değildir(Ünal, 2009: 29- Öz, 2009: 37). Her ne şekilde olursa olsun Celâlî isyanlarının yağma hareketleri içermesi nedeniyle sosyal karışıklıklara yol açtığından, kırdan şehirlere doğru göçü arttırmıştı⁵⁰ (Uluçay, 1944: 86- İnalçık, 2000: 69- Akdağ, 1995: 86).

Karışıklıklar sebebiyle arazi sahiplerinin tarımsal faaliyetlerini azaltması, ziraat alanlarının boş kalması ister istemez, hububat fiyatlarında hızlı ve aşırı bölgesel dalgalanmalar meydana getirmiştir. Osmanlı toplumu bu durumdan çok ağır şekilde etkilenmiştir. Paranın alım gücü düşmüş, emtia fiyatları artmıştı. Devletin sosyal düzeninde yaşanan gelişmeler,

⁴⁹ Celâlî adı verilen ve işsiz ve güçsüz insanlarla gerek duyulduğunda savaş için orduya alınıp daha sonra da terhis edilen veya farklı sebeplerle ordudan kaçan grupların beliren önce Avusturya ve İran savaşları sebebiyle iç güvenlik açısından zaaf oluşmuştur.

⁵⁰ Anadolu'da kırsaldan şehirlere doğru göçlerin artması, arazilerin ekilip biçilmesini etkilediği için vakıfların tarımsal üretiminin düşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde vakıfların tarımsal gelirlerinde azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralma meydana gelmiştir.

bundan etkilenen kişileri farklı kazanç yollarına doğru çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bir taraftan sosyal gelişmelerden etkilendiği için eşkıyalık olaylarına katılanlar, diğer taraftan da bu grupların sözlerine inanarak sırf fırsatları değerlendirmek için eşkıyalığa katılan gruplar, ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Celâlî isyanları belirli bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılsa da onun toprak ve vergi sistemi üzerinde yarattığı bozulma, eşkıyalığın gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Tabanlı Türkmenlerinin yöneticileri, yaşanan iktisadî ve idarî krizleri bahane ederek halktan daha fazla vergi talep etmeye kalkışmışlardı. Olaylar önlenmeye çalışılmış olsa da esasen bir önceki olay, bir sonraki olaya yolsuzluk, usûlsüzlük ve mal gaspı konusunda etki yapmıştır. Devlet yöneticilerinin(voyvoda ve kethüdalar) reayadan zorla, haksız yere vergi talebinde bulunması, onları rahatsız etmiştir. Reaya karşılaştığı olumsuz durum karşısında merkeze karşı hemen şikâyet hakkını kullanmıştır. Ancak şikâyetin yapıldığı tarih ile davanın sonuçlandığı dönem arasında geçen uzun sürede, yöneticilerin gücü ve nüfuzu karşısında baskı gören, ezilen, köşeye sıkışan Türkmenlerin yeni çıkış yolları aramış olmaları da gözden kaçırılmamalıdır⁵¹.

H. 1084/1673 yılından sonra Ankara Sancağı'nın her tarafında görülmeye başlanan Tabanlı Türkmenleri, basit eşkıyalık olaylarının⁵² yanı sıra, daha büyük eşkıyalık

⁵¹ Sicil kayıtlarında sık sık fermanlara rastlanmaktadır. Kaza kadısına yazılan fermanlarda, eşkıyanın yakalanması için bölgeye gönderilen askerlerden, ayrıca sulh yapılması için eşkıyanın yakalanarak elindeki mallarının kastedilmesi için talimatlar verilmektedir (AŞS 60/746: 572).

⁵² Tabanlı Türkmenlerinin eşkıyalıkları bazen bir kaç kişi tarafından yapılmıştır ki bu durumda organize sayılamayacak bireysel faaliyetlerin daha çok gasp amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet develerini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153).

olaylarına da karışmaya başlamışlardı⁵³. Tabanlı Türkmen eşkıyalığı iyi şekilde korunan resmî kervanları bile basabilecek mahiyette idi. Nitekim Bozulus Türkmenleri, kendilerinden tahsil edilen vergi gelirlerini İstanbul'a götürülen kervanı basarak bütün mukataa gelirlerini kolayca ele geçirebilmişlerdi. Olay sırasında konar-göçerler, kendi voyvodaları olan Beşir'i öldürmüşler ve asitâneye götürülen mâl-ı mirîye ait 210 keselik paraya da el koymuşlardı. Yapılan tetkik neticesinde Beşir Ağa'nın karşısına çıkan eşkıyaların 35'i Bozulus Türkmen Aşiretinden, geri kalan 18 nefer ise diğer Türkmen cemaatlerinden olduğu anlaşılmıştı (AŞS 72/758: 413- 414- 419).

Tabanlı Türkmenlerin karıştığı belki de en önemli eşkıyalık olayı XVII. yüzyılın son yıllarında yaşanmıştı. H.1097- 1098 yıllarında Bozulus Türkmen voyvodası olan Hüseyin Ağa ve yine aynı aşiretin H.1099- 1100 yıllarındaki voyvodasının önleri, mâl-ı mirîleri asitâneye götürürlerken 34 kişi tarafından Marmara nâm mahalde kesilmiştir. Boğuşma sırasında voyvoda Hüseyin boynundan yaralanmıştır. İki grup arasında geçen uzun çatışmadan sonra Türkmenler, voyvodanın yanında bulunan mirî paraları ve hayvanları gasp ederek kaçmışlardı(AŞS 72/758:57-62). Türkmenlerle, Osmanlı merkezî idaresi arasında, 5 Cemâziye'l- evvel 1103/24 Ocak 1692 tarihinde sulh yapılmış ve Bozulus Türkmen cemaatleri hem gasp ettikleri paraları, hem de alıp götürdükleri hayvanların bedeli olarak devlete, 105000 kuruş ödemeyi taahhüd etmişlerdi. Mir-i mirân Bolad Mehmed Paşa ve yeni voyvoda Mehmed Ağa tarafından Bozulus Türkmenlerinin gasp ettikleri malların bedeli olarak 105000 kuruş cemaatler arasında pay

⁵³ Evâsıt-ı Şaban 1130/14 Temmuz 1718 tarihli buyruldu da, Tabanlı cemaatinden Şedid oğlu ve karındaşı, Kara Musa ve oğlu, Mehmed ve Şeyhlü cemâatinden Seyf Ali ve Arab Ömer 70- 80 miktar eşkıya ile kendi hallerinde yaşayıp giden 27 hâneyi basmış, 2 kişiyi öldürmüş ve 7 kişiyi de hapsedmişlerdi (AŞS 93/779: 321).

edilmiştir. Buna göre, Tabanlı cemaatine 8000, Kösne cemaatine 8000, Oğulbeğlü cemaatine 5650, Şeyhlü cemaatine 7000, Çayan ve İleminlü cemaatine 6000, Süleyman Hacılı cemaatine 8750, Hamza Hacılı cemaatine 16500, Karadîn(?) cemaatine 15250, Karabağlı cemaatine 7000, Kuşdoğan cemaatine 11500, Mihmadlu cemaatine 11750 kuruş hisse ayrılmıştır (AŞS 72/758: 442).

Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı Aşireti, XVII. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketleri ile sadece Ankara ve Kırşehir bölgesinde değil, Anadolu'nun başka yerlerinde de zâfiyet oluşturuyordu. 2 Şaban 1088/30 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı Türkmenleri ve diğer aşiretlere mensup kişiler, Sivas- Gemerek yolunda bir Acem kervanını basmışlardı. Tüccarların mallarını ve paralarını gasp eden Türkmenler, orada 8 kişiyi katletmişlerdi. Gemerek bölgesinde yol kesen Türkmen eşkıyasının yaklaşık 300- 400 kişi olduğu belgelerde ifade edilmektedir. O yıl içerisinde Tabanlı aşiretine mensup eşkıyanın verdiği zarar sadece bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde İstanbul'a Valide Sultan hassı reayasının vergilerini götürülen kişilerin önü, Çongar nâm mahalde Türkmenler tarafından kesilmiştir. İki grup arasında geçen boğuşmada, Valide Sultan hassalarını taşıyan 5 kişi katledilmiş ve bir kadı da yaralamıştır(AŞS 59/745: 994). XVII. yüzyılın son yıllarında Ankara Sancağı içerisinde yaşayan Türkmen reayasının şekâveti bölgede yaşayan bütün toplulukları etkiliyordu. Nitekim Eyne Suyu nâm mahalde 100 kadar atlı yerleşik olarak bölgede ikâmet eden ahaliden zorla para toplamış⁵⁴ ve bu durum, yerli halkta büyük endişeye neden olmuştur (AŞS 59/745: 646).

Öteden beri Ankara kaza merkezinin uluslararası ticarete konu olan sof üretiminin

⁵⁴ Eşkıyanın yakalanmasından sonra sulh yapılması gündeme gelmiştir. Buna göre halk mahkemede eşkıya ile 2 deve, 1 at, 1 tay, yeşil çuka abadan, mor çuka, karnuş, mavi çuka serhadî, 3 merdane, 1 kaftan, 10 esedî kuruş karşılığında akd-i sulh yapılmıştır. 21 Receb 1088/19 Eylül 1677 (AŞS 59/ 745: 646).

merkezi olması, tüccarların mallarını gasp ederek Türkmenlere bir anda zengin olmanın yollarını açabiliyordu. Bu açıdan bakıldığında Türkmenlerin tüccar kervanlarını basabileceği en müsait mıntikanın, Beypazarı- Göynük kazaları arasındaki geçitler olduğu anlaşılıyordu. Beypazarı ve Göynük arasında bulunan *Hamamlu Boğazı*, Tabanlı Türkmenlerinin yol kesmeleri için tercih ediliyordu. Boğazın Beypazarı'na 2 saat, Ankara'ya 15 saat uzaklıktaki olması nedeniyle askerın bölgeye intikalını kısıtlıyordu. Dolayısıyla eşkıyalar soygunu gerçekleştirdikten sonra, merkezî idarenin olaylardan haberi oluyordu. Bu yüzden Tabanlı Türkmenlerinden 40 nefer süvari evâsıt-ı Cemâziye'l-âhur 1124/Temmuz 1712 tarihinde Hamamlu Boğazı'nı keserek 6 saat boyunca Beypazarı voyvodası ile savaşmışlardı.

Eşkıyalık ister bireysel olarak yapılmış olsun, isterse toplu yapılmış olsun, Tabanlı aşiretinde, XVIII. yüzyılda sürekli olarak artmıştı. Sicil kayıtlarında ifade edildiğine göre, hiçbir sebep yok iken, eşkıyanın gözüne kestirdiği kişilerin evlerini ve depolarını basarak mallarını gasp etmesi, bireysel olayların en başında geliyordu. Bu tür faaliyetler aslında eşkıyanın, daha fazla mal elde etmek amacıyla yönelik hareketlerdi. Her ne kadar merkezden yazılan fermanlarda öldürülen, malları yağma edilen, arazileri zarar gören, evleri yakılıp yıkılan kişilerin davalarının görülmesi için emirler gönderilmiş olsa da olayların tetkiki ve yargılama sürecinin uzadığı görülmektedir (AŞS 139/825: 227-230).

Kaynaklarda Ankara Sancağı içerisinde ve dışında eşkıyalık hareketlerini gerçekleştiren Tabanlı Türkmenleri, her zaman yol kesip, ev basan konumunda da değildir. Yani Ankara'da eşkıyalık yapan grupların hepsi, Tabanlı aşireti mensupları değillerdi. Bazen yolda eşkıyalar tarafından soyulanlar, Tabanlı Türkmenleri olabiliyordu. Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhur 1168/29 Mart 1755 tarihinde Beypazarı yakınlarında bulunan Hamamlu Boğazı demekle ma'ruf yerden geçen Tabanlı voyvodası

El-hâc Halil'in önüne kat' u't-tarik/yol eşkıyası inmiş ve toplam 1500 kuruşluk malını gasp etmişti. Öte yandan voyvoda El-hâc Halil, çarpışma sırasında sağ göğsünden yararlanırken, bir adamı da öldürülmüştü (AŞS 139/825: 200).

Osmanlı Devleti eşkıyalık olaylarını engelleyebilmek için, aldığı karar doğrultusunda bu tür oluşumlara katılan kişiler hangi sancaktan ise, o sancağa mensup kişilerin mallarını ödemeleri istenmişti. Bunun için Türkmenler, kendi içlerindeki kötü niyetli kişileri yola getirmek için çaba sarf etmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti güvenlik amaçlı olarak aşiretlere sadece ödeme yükümlülüğü getirmemiş aynı zamanda, yolcuları katleden, mallarını gasp eden eşkıyanın yakalanarak Ankara Kalesi'ne kapatılmasını emretmişti (AŞS 76/762: 755).

Sekban ve Saruca isimli askerî grupların hizmete alınmamalarından dolayı Anadolu'da kargaşalıklar artmıştır⁵⁵. Sekban ve Saruca askerleri daha önceden tek başlarına eşkıyalık yapan oymak ve aşiretleri kendi yanlarına çekmek suretiyle Anadolu'da ve Balkanlarda baskılarını arttırırken, yine aynı kişilerin, etrafa salma salarak vergi talep etmişler ve veremeyenlerden zorla almışlardı. Sekban ve Sarucaların yol ve seyahat emniyetini ortadan kaldırmış olmaları, şehirlerarası ticareti ve uzun mesafeli ticareti sekteye uğratmıştır (Orhonlu, 1987: 41- Öz, 2009: 39). Belirli dönemlerde azalmış olmasına rağmen Sekban ve Sarucaların toplum üzerindeki baskısı XVIII. yüzyılda sürmüştür. Türkmenler hakkında yayınlanmış kanunnameler, onların arazilerini terk edip başka yerlere gitmesine izin vermediği için Anadolu'nun zirâi ve iktisadî düzeni bozulmaya devam ediyordu. Sekban ve Saruca askerlerinin Türkmenlerle birlikte eşkıyalık yapmasının yanı sıra, XVIII. yüzyıl içerisinde

⁵⁵ H.1101/1690 seferine iştirak ettirmek maksadıyla Bozulmuş teşekküllerinin boy beyleri ve kethüdarları Konya'ya davet edilmiş ve adı geçen sefere iştirak edeceklerine dair kendilerinden söz istenmiştir.

müteğallibe denilen zorbarların ortaya çıkması, Anadolu eşkıyalığını oluşturan gruplara bunların da dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Toprağını kaybetmiş, zirâi faaliyetlerini askıya almış kişilerin, ekonomik açıdan baskı altında olduğunu hisseden konar-göçer reayanın, asker yazılarak yerel iktidar sahiplerinin etkisi altına girmesi yani, kapı halkı olması bu yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Zor durumda kalan reayanın kapı halkı olarak güçlü kimselerin kontrolü altına girmesi ve komutanının adına seferlere katılması bir yana, fırsat buldukça eşkıyalığa karışmalarını da mümkün kılmıştır (Barkey, 1999: 170).

Devletin yerel yönetiminin merkezî görevliler tarafından kurulmaya çalışıldığı dönemde ise etrafındaki askerleriyle liderliği ele geçiren zorbarlar, maiyetleriyle birlikte köyleri dolaşarak kendi masraflarını halktan tahsil etmeye başlamıştı. Bununla da kalmayan yerel gruplar, halka yeni vergiler yüklemiş ve onların sırtından geçinmeye başlamıştır. Tabanlı aşiretinin Karamanlu cemaati reayaları üzerine verdiği zarar bu tür olayların vehametini ortaya koymaktadır. Ankara sakinlerinden Sarıkadıoğlu Şakir ve Muharrem isimli kişiler mahkemede şikayet etmişlerdi. Ankara'lı Nakkaşoğlu Ali "sakin olduğunuz mahal bizim çiftliğimizdir" diyerek söz konusu kişilerin topraklarına el koymaya çalışmıştı. Nakkaşoğlu Ali bunun üzerine, H.1170 senesinde 300'den fazla levendât taifesi ile Karamanlu Aşireti üzerine gelmiş, onların kışlak hayvan damlarını yıkarak 100'den fazla hayvanlarını telef etmiş ve sair eşyalarına el koymuştur⁵⁶ (AŞS 147/833: 405).

Tabanlı Türkmen aşireti etrafa korku salmaya devam ederken, bir taraftan da kendi içlerindeki çatışmaları sürüyordu. Aşiret ileri

gelenleri⁵⁷ bazen halkla, bazen de reayanın voyvoda veya kethüdalarıyla çatıştıkları görülebiliyordu. Her ne sebeple olursa olsun, eşkıyanın hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma büyük zararları oluyordu. Eşkıyalık hareketleri Ankara'da sakin Tabanlı cemâatleri arasında özellikle, XVIII. yüzyılda hızla artan bir husustu⁵⁸. Aşiret mensuplarının eşkıyalığının kendi cemaatlerine zarar verdiği yazılan arzuhallerden takip edilebilmektedir⁵⁹ (AŞS 161/847: 220). Aşiret mensupları arasından yaşanan eşkıyalık olaylarında sadece ev eşyası ve çeşitli vasıflarda hayvan gasp edilmiyor⁶⁰ aynı zamanda boğuşma sırasında reayayı öldürülebiliyordu⁶¹.

XVIII. yüzyılda eşkıyanın mukataa bölgesine verdiği zarar daha da artmıştır⁶².

⁵⁷ Tabanlı voyvodası Hüseyin Ağa'nın emir ve tenbihi ile 11 nefer adamı hanemiz üzerine gelip haksız yere babam Kara Hasan'ı öldürdükleri için oğlu Ahmed, icrâ-yı hak olunmasını talep ediyordu. 21Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772).

⁵⁸ Örneğin Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 tarihli bir belgede, Tabanlı Cemaati'nden Ali ve Mehmed nâm kimesneler "...şakiler 1130 senesinde ahvallerine tab'i eşkıyalarla Kadı Mehmed ve Ali nâm kimesneleri bi-gayr-ı hak katl idüb ziyâde teaddî ve fesad eylediklerini" bildiriyorlardı. Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 (AŞS 93/779: 320).

⁵⁹ Tabanlı cemâati ahâlisinden Ahmed ve Mustafa nâm kimseler arzuhal yazarak kendi hallerinde iken yine cemaat ahâlisinden şakiler tarafından 1130 senesinde evleri basılmıştır. Evâsıt-ı Şaban 1130/ 14 Temmuz 1718 (AŞS 93/779: 319).

⁶⁰ Bireysel olarak ortaya çıkan küçük suçlara bu çalışmada değinilmemiştir. Örneğin Evâsıt-ı Receb 1168/27 Nisan 1755 tarihinde Tabanlı cemaatinden Süleyman isimli kişi, Ankara Kazası'na tabî Tekye karyesinden olup eşkıyalıkla meşhur olmuş Maruf Ali ve oğlu ve Deli Halil ve Abbas isimli kişilerin evini haksız yere bastığını, mallarını gasp ettiklerini bildirmiştir (AŞS 139/825: 229).

⁶¹ Bozulus Türkmenlerinden Yusuf ve İsmail, H.1160 senesinde şekâveti ile meşhur Nakkaş ve oğlu Osman'ın babalarını aletle öldürdüğünü ve bu yüzden diyet talep etmişlerdir. 15 Receb 1168/ 27 Nisan 1755 (AŞS 139/825: 228).

⁶² Tabanlı reayasından Topal Ahmed'in yazdığı mektupta Şah Veli oğlu Ali ve Vahab oğlu Ömer ve Maksud oğlu Arslan isimli eşkıyalar, Eskişehir civarına gelindiğinde arkalarından yetişip ellerinde bulunan arz ve mahzarları

⁵⁶ H.1169 ve 1170 yıllarında vukû' bulan bu olay, aradan geçen 5 yıla rağmen 3 Cemâziye'l-evvel 1175/30 Kasım 1761 tarihinde hala mahkemede görülmeye devam etmektedir.

Türkmen Bozulus reayasına verilen zarar, sadece kendisini ilgilendirmiyor, esas olarak bölgede yaşayan halkın bağlı olduğu mukataa gelirlerini de etkiliyordu. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihli bir sicil kaydında Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmenlerinden yaşanan huzursuzluklar nedeniyle 3-5'er senelik vergilerin toplanamadığı ifade ediliyordu (AŞS 166/852: 290).

Sicil kayıtlarına göre, Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Mukataası reayalarının sosyal yapısı XVIII. yüzyılın sonlarına iyice bozulmuştur. Türkmen reayasının bir kısmının sefer zamanı başıboş dolaşan kapısız levendât taifesine katılarak önce cemaatlerinin sonra da aşiretin huzurunu bozduğu ifade ediliyordu. Sonuçta bu levend askerlerinin etraflarına bir şekilde topladıkları eşkıyalarla cemâatların mallarına, canlarına kastettikleri görülmektedir⁶³. Görüldüğü gibi eskiden bireysel olarak eşkıyalık olayları Türkmenler arasında daha sık görülürken, XVII. yüzyılda zor durumda kalmış kimselerin orduya levend olarak yazılmasından sonra olaylar azalmamış aksine, daha da artmıştır. Birkaç sefer sonrası işsiz kalan levendler kendi kumandanlarının kontrolünde harekete geçerek yol kesmiş, reayaya baskı yapmış, onların paralarını ve mallarını gasp etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde yerel elitin himayesi altında işsiz köylüler gibi, baskı gördüğü için korunma ihtiyacı duyan konar-göçer Türkmenler de bulunuyordu.

1.5. Tabanlı Türkmen Reayasının Sürgüne Gönderilmesi ve Zorunlu İskanı

XVIII. yüzyıl Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen aşireti mensupları için, yeni

aldıktan sonra bu kişilerin yanlarında bulunan emval ve erzaklarını da yağma etmişlerdi. Gurre-i Cemâziye'1-âhır 1083/24 Eylül 1672 (AŞS 55/741: 456).

⁶³ Aşiretlerin Orta Anadolu'da eşkıyalık yaparken bazen reayayı öldürdüğü, malını aldığı, hapsedtiği ve hatta eşlerini ve kızlarını dağa kaldırdıkları da oluyordu (AŞS 17/703: 168- 169 - AŞS 18/704: 270- 271).

yerleşim yerleri aramaya başladıkları dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşiret mensupları senelerdir kendi yöneticilerinin baskı ve zulmünün yanı sıra, kendi içlerinden türeyen eşkıya ile baş edememişlerdi. Sekban ve Saruca askerlerinin savaş zamanlarında Türkmenlerden ve diğer unsurlardan topladıkları gruplarla her tarafa korku saldıkları bir ortamda onların güvende olduklarını söylemek güçtür.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uzun savaşlardan dolayı artan huzursuzluğu engelleyebilmek için eşkıyalığa daha müsait olan grupları toprağa yerleşmeyi teşvik etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, zirai üretimi yeniden arttıracak, arazileri şenlendirecek, güvensizlik unsurunu devre dışı bırakacaktır. Bunun için önce kırsalda yaşayan eşkıyalığa müsait yapıları ile konar-göçerlerin durumunun düzeltilmesi gerekiyordu. Öncelikli olarak Orta Anadolu sahasında yaşayan ve olaylara karışan Türkmenlerin güneyde Rakka ve Halep eyaletlerine, Hama ve Humus, Adana ve Bozok sancaklarına sürülmesi uygun bulunmuştur⁶⁴.

Belgelere göre, eşkıyalık olaylarına gruplar halinde veya bireysel olarak katılan ve yakalanan Tabanlı Türkmen aşiretine mensup kişiler, Rakka'ya sürülmüşlerdi⁶⁵ (AŞS 79/765: 541- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Örneğin Bozulus Türkmenlerinin İzzeddin cemâati reayasından Hüsam oğlu Mehmed'in şekâveti günden güne arttığı için onun hareketleri halkı çok derinden etkiliyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Hüsam oğlu Mehmed'in yakalanarak Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi, daha sonra da ailesiyle birlikte Rakka'ya iskân olunması için emir çıkarılmıştı (AŞS 85/771: 443). Devletin sür-

⁶⁴ İslam hukukuna göre eşkıyalık olaylarına katılanlara dört çeşit ceza verilebilirdi. Öldürme, asılma, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve sürgündür. İslam fıkında had cezaları olarak ifade edilen cezaların uygulanması zorunlu olup devlet başkanları bunları başka cezalara çeviremezdi (A. Bardakoğlu, "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, s. 463).

⁶⁵ Rakka'ya sürülme işlemi sırasında Türkmenlerin yanlarında köleleri de vardır.

dürdüğü iskân girişiminin konar-göçerler tarafından olumlu karşılandığını söylemek güçtür. Göçler sonrasında ortaya çıkan olaylara bakıldığında, bu iskân girişiminin olayları çözmekten ziyade, Anadolu'da yeni tehlikelere neden olduğu gözden kaçmamaktadır.

Rakka sahasında iskân edilen aşiretler, burada uzun süre kalamamış ve hemen geri kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmışlardı. Rakka'dan kaçarak gelen Türkmenlerin geldikleri yerlerde uğraşacak meşguliyetleri olmadığından onlar, doğrudan yağma ve talan yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti kaçarak Anadolu'ya gelen bu toplulukları yeniden Rakka'ya döndürmeye çalışsa da gitmemekte direnen aşiretler, yeni huzursuzlukların kaynağını oluşturmuşlardı. Rakka firarîleri arasında Bozulus Türkmenlerine mensup Gündüzlü, Musacalu, Tabanlı, Tecerlü, Küçükülü aşiretlerinden kimseler kaçarak Erzurum bölgesine gitmişlerdi (Gündüz, 2010: 94).

Eşkîyalık olaylarına karışan Türkmenler kadar, bu türlü olaylara hiç bulaşmadan hayatını sürdüren konar-göçerler de vardı. Bozulus Tabanlı Türkmen mukataasının reayaları artık, "...kapisuz levendât ve diğer eşkıya ve haramzâdelerin tasallut ve tecâvüzleri habisiyle kadîm-i yurdlarını..." terk etmek zorunda kalmışlardı.⁶⁶ Cemaat mensuplarının suhte ve levend eşkıyasının baskısından senelerdir yaşadığı sıkıntılar, topraklarını bırakmaya zorlamıştı. Aslında bu terk-i diyar/cila-yı vatan hareketi, doğrudan doğruya güvenlik endişesiyle yapıldığı için Türkmenler daha güvenli gördükleri, eşkıya baskısının olmadığı bölgelere doğru gitmişlerdi (Akdağ, 1963: 115-152). Güvenlik amaçlı yapılan bu yer

⁶⁶ Sicilde, Tabanlı mukataası reayalarının bazılarının sefer zamanı başıboş kapisız levendât eşkıya zümresine katıldıkları ve reayanın canına, malına ve ırzsına musallat oldukları ifade ediliyordu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine halk oturduğu bölgeyi terk ederek başka bölgelere gitmişti. Reayanın yer değiştirmiş olması, devletin vergi toplamasını engellemiş ve 3-5 sene boyunca hiç vergi toplanmamıştır. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

değiştirmelerde özellikle en yakın kaza merkezi olan Ankara'nın ve onun batısında kalan kazaların tercih edildiği görülmektedir.

Sadece Tabanlı cemaati değil, diğer cemaatlerin de yaşanan huzursuzluklar sebebiyle ikâmet yerlerini değiştirmişlerdi Örneğin öteden beri Tabanlı cemaati kethüdalarına deruh-te edilen Kürd Mihmadlu cemaati mensuplarının bir kısmı, Alaşehir ve Bolu'da iskân ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bundan başka yine Bolu ve Aydın kazalarında iskân olunan Karabağî(Karabağlı) cemaati de yine Orta Anadolu'da bulunan büyük Bozulus topluluklarının müteferrik parçalarıydı (AŞS 76/762: 696).

Valide Sultan hassının Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı mukataası reayaları M.1670'li yıllarında Ankara Sancağı dahiline gelip buraya yerleşmişlerdi. Zamanla yaşanan ağır sorunlar sonucunda Tabanlı Türkmenleri sancağın dışına çıkarak yerleşik hayata geçmişlerdi(Gündüz, 2009: 129). Sicillerde Türkmenlerin 150 hanesinin, en yakın kaza olan Ankara merkezi ve civarına, 300 hanesinin Bursa ve Balıkesir'e hâvî Akhisar ve Bergama ve Saruhan Sancaklarına, 120 hanelik perakendesinin ise Kırşehir ve Bozok Sancaklarına yerleştikleri ifade ediliyordu. Bozulus Türkmenlerinin yayıldığı saha sadece bunlarla sınırlı değildir. Devlet, tıpkı sayıları çok olan diğer Türkmenler gibi, sayıları az olan Türkmen perakendelerinin de yeniden Ankara'ya dönmelerini emretmişti⁶⁷ (AŞS 179/865: 233). Asayiş sorunları yüzünden yerinden olan, ancak uzun yıllardır hayvancılıkla geçinen Türkmenlerin büyük bir kısmı faaliyet alanlarını terk ederek, daha güvenli ve hayvancılık için elverişli buldukları Antalya, Burdur ve Isparta'ya kadar yayılmışlardı⁶⁸. Öte yandan müteferrik Türkmen

⁶⁷ Ankara sancağına yerleştirilmek istenen Tabanlı Aşiretinin iskânı için çeşitli dönemlerde merkezden emirler gönderilmiştir (İ. ML. 35/624).

⁶⁸ Tabanlı Türkmeninin "...müteferrik olan aşâyirden Bergama Sancağı'nda Şeyhlü cemaatinden 85 hane, Çağır-ganlu cemaatinden 50 hane, Bayrambeglü cemaatinden 25

gruplarının yerlerinin tespit edilmesi genellikle bir şikâyet veya denetim sonucunda olabiliyordu. Dolayısıyla yerlerinden kalkıp giden dağılmış Türkmenlerin hemen hepsinin geri topraklarına getirilebilmesi oldukça zordu.

Yeni yerleştikleri sahalarda ister ferdî, isterse topluca yaşıyor olsun, Türkmenler, kendi güvenliklerini koruyabilmek, dış saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza edebilmek için mutlaka güçlü bir otoritenin hâkimiyetine, yani ayan veya mütegalibenin kontrolüne daha fazla ihtiyaç duymaya başlamışlardı⁶⁹. Aksi taktirde yalnız kalan Türkmenlerin hayatını sürdürmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan Türkmenler, daha önce levend eşkıyasının zulmünden kaçarken bile kendilerine göre bir tercih yapmak zorunda kalmışlardı⁷⁰.

hane, Alikuran cemaatinden 15 hane ve Kürd Mihmadlu cemaatinden 20 hane ve Karamanlu cemaatinden 20 hane, Eminlü cemaatinden 20 hane ve Anadolu Eyaleti'nden 20 hane ve yine Balıkesir Sancağı'nda Burhanlu cemaatinden 80 hane, Kirişlü cemaatinden 10 hane ve Bonaslu cemaatinden 15 hane ve yine Isparta ve Burdur Sancaklarında Kuşcu cemaatinden 150 hane ve Ankara Sancağı'nın derûn-ı birûnunda 150 hane rûsûm-ı kast ve müteferrik reaya olmağla reaya-yı merkumlar vech-i muharrer üzere hane ve zamana itibar olunmaksızın oldukları mahallerin kuzât ve mütesellimleri ma'rifetiyle kaldırılıb asil aşiretler derûnuna itvâ ve iskân-ı senîyye-i güzêşteden müterâkim olan mâl-ı mirîleri ale'l-hâl tahsil ettirilmek üzere..." emri şerif verilmişti. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

⁶⁹ Tabanlı reayasının vardıkları mahallerde a'yân ve bazı zâbitân ve mütegalibenin emriyle hareket ettikleri belirtiliyordu (26 Muharrem 1187/ 22 Temmuz 1764).

⁷⁰ XVIII. asrın sonlarına doğru Tabanlı cemaati reayasından Eminli cemâatinden Bekir bey oğlu Mustafa ve kardeşi Halil isimli kişiler hâss-ı reyanın defterli reyası iken askerlik ve ehil cihadlık iddiasıyla vermeleri gereken vergileri vermemişlerdi. 21 Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772). Benzer şekilde Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen Aşiretinden Abdülvehhab bey, Ankara'da Arasta Çarşısı'nda bulunan İlyas Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidi'nde imamlık yapan Hafız Abdurrahman halife b. Veliyüddin hakkında suç duyurusunda bulunarak kendisinden resm-i raiyyet talep edilmişti. Ancak yapılan incelemede, kendisinin askerîden olması nedeniyle resm-i raiyyet alınmayacağı belirtmesi üzerine dava düşmüştür (AŞS 166/852: 139). Benzer örnekler için AŞS 161/847: 55),

Anadolu'da eşkıya zulmünden kaçan reyanın durumu daha da kötüleşiyordu. 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihli fermanla; Ankara ve diğer sancaklarda bulunan mirî mukataaların devlet ricalinin ve ayanların elinde olduğu vurgulandıktan sonra, reaya fukarasının devlete olan borçlarını ödeyemedikleri ifade ediliyordu. Vergi gelirlerini toplayamayan mültezimlerin, reayaya eziyet ettiği, suç işlediği, ekseri perişan ve perakende olan bu kişilerin kötü durumda olduğu, eski yerlerinde kalanların ise yardıma muhtaç ve ahvalleri ertesi güne yetmeyecek derecede perişan durumda oldukları belirtiliyordu (AŞS 80/767: 651).

Türkmen aşiretinin hayvancılıkla uğraşması yer değiştirmeler nedeniyle zora girince, konar-göçerler arasından okuyup tahsil gören kişilerin sayısı artmaya başlamıştır. Zamanla tahsillerini bitiren Tabanlı Türkmenlerinin askerî sınıfına girerek şehirlere yerleştikleri görülmektedir⁷¹. Bu durumda voyvodaların tahsil edeceği vergi reyası azaldığı için askerîye geçen bu kişilerle ilgili davalar belirmeye başlamıştır. Bu tür davalarda aşiret mensupları kadı huzurunda yaptıkları savunmalarda, askerîden olduklarını ve askerîden resm-i raiyyetin alınmadığını sık sık dile getiriyorlardı⁷² (AŞS 166/852: 139).

SONUÇ

Osmanlı devrinde aşiretleri devletle karşı karşıya getiren problemler farklı farklıydı. Türkmenlere devletin tahsis ettiği otlak ve yaylakların yetersizliği, iskân edilen yerin beğenilmemesi, ürün kıtlığı ve susuzluk gibi sıkıntılar aşiretleri kendi aralarında huzursuzluğa iten sebeplerdi. Aşiretlerin arasındaki sürtüşmeler, onları yeni mekân arayışına da itmişti. Ankara bölgesine gelen Tabanlı Türkmenlerinin yer değiştirmesi ise yukarıda ifade

⁷¹ Ankara merkezinde Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidinde imam olan Abdurrahman Halife hem imamlık beratını mahkemeye sunmuş hem de "askerîden resm-i raiyyet alınmaz" diyerek haklılığını ortaya koymuştur.

edilen sebeplerin yanı sıra, savaş bahanesiyle veya daha başka sebeplerle idarecilerin halka yüklediği mükellefiyetlerden kaynaklanmıştı. Yeterince geliri olmayan, vergisini veremeyen veya fazla vergi baskısı altında kalan konar-göçerlerin zamanla eşkıyalığa meylettği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da eşkıyalık her dönemde olmakla birlikte özellikle, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çok ciddi sorunlar doğurmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte saruca ya da sekban askerlerinin eşkıya gruplarına dahil olması, Anadolu'da asayiş ve güvenliğin kaybolduğu döneme girilmesine neden olmuştu. Anadolu'daki aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerinin artmasının perde arkasında, merkez ile taşra arasında meydana gelen idarî boşlukların ve anlaşmazlıkların olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun XVII ve XVIII. yüzyıllarda merkezî idarede güç kaybına uğraması, aynı anda hem içeride eşkıyalık olayları ile hem de dışarıdaki güç odakları ile mücadele etmesini zorlaştırmıştır. Eşkıya hareketlerinin yaygınlaşarak etkinlik kazanmasında bu siyasî gelişmeleri de görmek gerekmektedir.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesi noktasında sadece idarecilerin aldıkları önlemler yeterli olmamıştır. Devlet, aşiret ileri gelenleri ve yöneticilerinin yardımlarını her zaman talep etmiştir. Yine de Osmanlı Devleti, Türkmen aşiretlerinin oluşturdukları huzursuzluklar nedeniyle kendileri hakkında sürgün kararları almaktan geri dönmemiştir. Ancak her zaman olduğu gibi, sürgün olayında zarar gören yine yerleşik ve veya konar-göçer vaziyette vergisini veren, isyan etmeden yaşamaya çalışan reaya olmuştur. Dolayısıyla sürgün olayından sonra Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı batı, güney ve kuzey Anadolu bölgelerine doğru dağılmışlardır. Sonuç olarak XVI. yüzyıldan itibaren Ankara civarında yaşamaya başlayan Tabanlı Türkmenlerinin oldukça hareketli bir topluluk olduğu, bir kısmının

yaşadıkları olumsuz gelişmeler üzerine eşkıyalığa yöneldikleri görülmektedir

Tablo 1. Tabanlı Aşireti Voyvodaları

Yıl	Voyvoda adı	Bağlı olduğu yer	Kaynak
H.1087/1677	Arslan Mehmed	Padişah hassı	AŞS 59/745: 993
H.1092/1682	Hacı Bedreddin Ağa	Padişah hassı	AŞS 64/750: 486
H.1095/1684	Osman Ağa	Padişah hassı	AŞS 65/751: 660
H.1097-1098/1686	Beşir Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1099-1100/1688	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 72/758: 62
H.1103/1692	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1107/1696	Kemal Ağa	Padişah hassı	AŞS 76/762: 719
H.1114/1702	Mehmed Ağa	Padişah hassı	AŞS 81/767: 552
H.1124/1712	Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 87/773: 772
H.1126/1714	Salih Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 88/774: 453
H.1137/1725	Ahmed Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 101/787: 253
H.1149/1736	El-hâc Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 117/803: 191
H.1168/1755	Halil Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 139/825:200-232
H.1170/1757	Mustafa Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 140/826: 176

KAYNAKÇA

A.MKT. NZD. 1/39, C. ADL. 26/1579, C. ADL. 41/2510, C. DH. 166/8282, C. DH 178/8896, C. ML. 1874, C. ML. 41/1874, C. DRB. 37133, C. SM. 137/6864, C. ZB. 4/189, İE. ML. 78/7294, İE. ML.119/11286, D.BŞM. d. 2404, D.BŞM. d. 3750,

ANKARA ŞER'İYYE SİCİLLERİ(AŞS): AŞS 30/716, AŞS 42/728, AŞS 55/741, AŞS 56/742, AŞS 59/745, AŞS 60/746, AŞS 64/750, AŞS 65/751, AŞS 69/755, AŞS 71/752, AŞS 72/758, AŞS 76/762, AŞS 79/765, AŞS 80/767, AŞS 81/767, AŞS 82/768, AŞS 84/770, AŞS 85/771, AŞS 86/772, AŞS 87/773, AŞS 88/774, AŞS 89/775, AŞS 92/778, AŞS 93/779, AŞS 96/782, AŞS 97/783, AŞS 98/784, AŞS 100/786, AŞS 101/803, AŞS 102/788, AŞS 109/795, AŞS 110/796, AŞS 117/803, AŞS 123/809, AŞS 139/825, AŞS 140/826, AŞS 140/826, AŞS 141/827, AŞS 147/833, AŞS 148/834, AŞS 150/836, AŞS 161/847, AŞS

166/852, AŞS 179/865, AŞS 181/867, AŞS 191/877, AŞS 196/882, AŞS 198/884, AŞS 209/895, AŞS 213/899,

AKDAĞ, M. (1963).*Celali İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

BABACAN Hasan- S. Avşar.(2011). *Türkmen Aşiretleri*, Geçit Yayınları, İstanbul.

BARDAKOĞLU, A. (1995). "Eşkîya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, ss. 463- 466.

BARKEY, K. (1999). *Eşkîyalar ve Devlet; Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, (çev. Zeynep Altıok),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DEMİRTAŞ, F. (1949). "Tavâ-yif-i Bozulus", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 47-60, Ankara.

- DEMİRTAŞ, F.** (1949). "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss.321-385, Ankara.
- DEMİRTAŞ, F.** (1949). "Bozulus Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 29- 46, Ankara,
- ERDEM, İ.** (1991). "Ak-koyunlu Devletleri'ni Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi* VI, İzmir, ss. 243- 265.
- ERDEM, İ.** (1991)."Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/XXVI, Ankara, s. 85-92.
- ERDOĞAN, E.** (2005). "Ankara Yörükleri, 1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre" *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı. 18, ss. 119-135.
- GÜNDÜZ, T.** (2005). *XVII ve XVIII. yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T.** (2009). *Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T.** (2010). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y.** (2003). *XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. Yayınları, Ankara
- HALAÇOĞLU, Y.** (2010). *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul.
- İLGÜREL, M.** (1993). "Celâli İsyanları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* VII, ss. 252- 257.
- İNALCIK, H.** (1986). "The Yürüks, Their Origins, Expansion, and Economic Role", *Oriental Carpet, and Textile Studies*, ed. R. Pinner, W. Denny, London.
- İNALCIK, H.** (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I,(1300-1600)*, Eren Yayınları, İstanbul.
- KAYA, K.** (2005) "XIX. yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* s. 19, ss. 239- 255
- KAYA, K.** (2009). "Karadeniz Havalisindeki Eşkiyalık Hareketlerinin Önlenmesinde Voyvodaların Rolü", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 263- 274.
- KOÇ, Y.**(2005). "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, Güz, ss. 231-245.
- ORHONLU, C.** (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul.
- ORHONLU, C.** (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, Eren Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- ÖZ, M.** (2009). "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 33- 40.

ÖZDEMİR, R. (1986). *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Ankara(Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 694, Ankara.*

ÖZEL, O.(2011). "The Reign of Violence: the Celalis(c.1550-1700)", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, London-New York: Routledge, 2011, p. 184-202.

ULUÇAY, Ç. (1944). *Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, M. A. (2009). "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, ss. 25- 32, Samsun.

İlk Yayınlanma Tarihi; Yenifikir Dergisi SAYI: 9/Temmuz-Aralık 2012 Shf:**125-150**